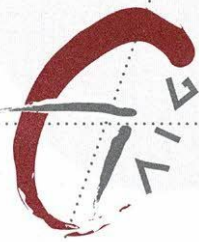

ARHITEKTONISKĀS IZPĒTES GRUPA

VĒSTURISKO CELTŅU IZPĒTE
REKONSTRUKCIJAS - RESTAURĀCIJAS PROJEKTI
ARHEOLOGISKĀ IZPĒTE
KONSULTĀCIJAS

Vienotais Reģistrācijas NR.LV 40003041528, Būvkomersanta Reģistrācijas NR. 2326-R

OBJEKTS:

**TALSU VECPILSĒTA,
KULTŪRVĒSTURISKĀ MANTOJUMA
INVENTARIZĀCIJA**
VALSTS NOZĪMES PILSĒTBŪVNICĪBAS
PIEMINEKLIS NR. 7450

PASŪTĪTĀJS:

TALSU NOVADA PAŠVALDĪBA
JURID.ADRESE: KAREIVJU IELA 7,
TALSI, TALSU NOVADS, LV3201
REĢ. NR. 90009113532

KULTŪRVĒSTURISKĀS VIDES INVENTARIZĀCIJA 1.SĒJUMS

VALDES PRIEKŠSĒDĒTĀJA:

B. EGLĀJA

IZPĒTES GRUPAS VADĪTĀJA:

D. LĒVALDE

AUTORI:

I. DIRVEIKS

Z.BIKŠE

D.LĒVALDE

2019. RĪGA

TALSU VECPILSĒTAS KULTŪRAINAVA. KULTŪRVĒSTURISKO VĒRTĪBU INVENTARIZĀCIJA UN DEFINĒŠANA.

1. SĒJUMS - KULTŪRVĒSTURISKĀS VIDES INVENTARIZĀCIJA

1. IEVADS
2. IESKATS TALSU VĒSTURISKĀS APBŪVES UN PLĀNOJUMA IZVEIDES VĒSTURĒ
3. TALSU KULTŪRVĒSTURISKĀS PILSĒTVIDES INVENTARIZĀCIJA
 - 3.1 Kultūrvēsturiski, ainaviski un arhitektoniski nozīmīgākās teritorijas un ēkas
 - 3.1.1. Talsu pilsētas vēsturiskais centrs.
 - 3.1.2. Talsu pilsētas vēsturiskā centra "īpašā zona".
 - 3.1.3. Pilskalns un teritorija ap Talsu ezeru tā A, D un R krastos.
 - 3.1.4. Teritorija ap Vilkmuižas ezeru
 - 3.1.5. Teritorija ap Kr. Valdemāra, Brīvības un Raiņa ielu (līdz Dundagas ielai)
 - 3.1.6. Atsevišķas ēkas un to grupas
 - 3.1.7. 20. gs. otrajā pusē vēsturiskajā centrā izveidotā apbūve.
 - 3.2. Ielas ainava
 - 3.3. Palīgēkas jeb "fona" apbūve
4. REKOMENDĀCIJAS APBŪVES NOTEIKUMIEM AIZSARGĀJAMĀS KULTŪRVĒSTURISKAJĀS TERITORIJĀS UN OBJEKTOS.
 - AMI – 1 Saudzējamās un potenciāli rekonstruējamās apbūves zonas
5. ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU UN VIETU INVENTARIZĀCIJA
 - AMI – 2 Arheoloģijas pieminekļi
6. PILSĒTAS CENTRĀLĀS DAĻAS ZAĻO UN ZILO STRUKTŪRU UN AINAVISKO VĒRTĪBU INVENTARIZĀCIJA.
7. KOPSAVILKUMS
8. AVOTI UN LITERATŪRA

1. IEVADS

Pēc Talsu novada pašvaldības pasūtījuma 2018.gada vasarā un rudenī veikta Talsu pilsētas vēsturiskā centra kultūrvēsturiskā mantojuma inventarizācija. Apsekotā teritorija sakrīt ar pilsētbūvniecības pieminekļa Nr. 7450 - "Talsu pilsētas vēsturiskais centrs" robežām, tā aizsargjoslu un piegulošās apbūves un kultūrainavas teritoriju, kurā ietilpst vairāki arheoloģijas pieminekļi. Papildus apsekota pilsētas R daļa ap Raiņa, Brīvības, Dundagas un K. Valdemāra ielām. Darba apjomā iekļautas arī atsevišķas teritorijas ārpus vēsturiskā centra.

Darba galvenie uzdevumi:

- ✓ Talsu kultūrvēsturiskā mantojuma apzināšana un definēšana Talsu pilsētas centrālajā daļā un tā aizsargjoslā, nosakot kultūrvēsturiski, ainaviski un arhitektoniski nozīmīgākās teritorijas, ēkas un apbūves zonas.
- ✓ Pilsētas centrālās daļas zonēšana, norādot saglabājamās teritorijas, ainavas un ēkas. Noteikt iespējamās kultūrvēsturisko vērtību saglabāšanas prioritātes un teritorijas ar atšķirīgiem saglabāšanas nosacījumiem.
- ✓ Vēsturiski nozīmīgu teritoriju (zonu, aizsargjoslu) robežu precizēšana vai noteikšana, kurās reglamentējami apbūves noteikumi.
- ✓ Atsevišķas rekomendācijas kultūrpolitikas jomā un dažas praktiskas darba metodes, kas palīdzētu kultūras mantojuma saglabāšanas darbā ilgākā laika posmā.
- ✓ Pilsētas centrālās daļas apbūves arhitektoniskā inventarizācija (t. sk. apjoma, jumtu, būvgaldniecības izstrādājumu, fasāžu apdares, detaļu un dekora inventarizācija un anketēšana, krāsojuma zondāžu veikšana, lai noskaidrotu sākotnējos un citus vēsturiskos apdares slāņus, kas datējami ar laiku līdz 20.gs.vidum). Uz iegūto datu bāzes izstrādāt ieteikumus kultūrainavas saglabāšanai – ainavas elementiem, ielām un laukumiem, to segumam, labiekārtojumam, apstādījumiem, apbūves elementiem (žogiem, apjomiem, materiālam, detaļām utt.).
- ✓ Kultūrvēsturiskās vides ainavisko vērtību "zaļo" un "zilo" struktūru inventarizācija.
- ✓ Arheoloģisko pieminekļu un vietu inventarizācija.
- ✓ Kultūrainavai neatbilstošu, potenciāli likvidējamu uzslāņojumu definēšana.
- ✓ Priekšlikumu izstrādāšana pilsētas apbūves noteikumu pilnveidošanai.

Šī darba izpildes laikā jau iepriekš bija veikti vairāki pilsētībūvnieciska rakstura pētījumi, kas uzdevuma un mērķu ziņā ir līdzīgi šim pētījumam. 2018. gadā sagatavoti pētījumi "Talsu pilsētas pilsētībūvniecības pieminekļa teritorijas labiekārtošanas / rekonstrukcijas projekts".¹ Tā ietvaros veikta pilsētībūvniecības un ainavas analīze, kā arī sagatavoti priekšlikumi ēku krāsojuma pasēm. Savukārt 2016. gadā veikts pētījums "Deviņu pakalnu koncepcija".² Tas orientēts uz teritorijas pārvaldīšanas stratēģiju, jeb teritorijas mārketingu. Saskaņā ar šo koncepciju jau veikti pasākumi, piemēram, attīstīta teritorija starp Krievragkalnu, Vilkmuižas kalnu un Dzirnaukalnu. Pakāpeniski tiek īstenota Ķēniņkalna nogāzes labiekārtojuma koncepcija.

Izmantojot jau esošās iestrādes, šis pētījums detalizētāk orientēts uz vēsturisko apbūvi.

Darbu izpildīja izpētes un projektēšanas biroja "Arhitektoniskās izpētes grupa" darbinieki arhitekte Daiga Lēvalde (projekta daļas vadība, grupas darbības koordinēšana, ēku apsekošana dabā, fotofiksācija, kartografēšana, novērtējums, teksts, metodikas izvēle, datu apstrāde), arhitekte Zanda Bikše (ēku apsekošana dabā, teksts, metodikas izvēle, datu apstrāde, kartografēšana), arhitektoniski mākslinieciskās izpētes vecmeistare Ruta Taurena (ēku krāsojumu apsekošana dabā, datu apstrāde, rezultātui sistematizācija tabulās); restauratore, arhitektoniski mākslinieciskās izpētes meistars Ieva Poriete (ēku krāsojumu apsekošana dabā, datu apstrāde, kartografēšana); arhitekts Ilmārs Dirveiks (projekta daļas vadība, darbs Talsu novada muzejā un ar vēsturiskajiem materiāliem, teritoriju un atsevišķu ēku apsekošana dabā, fotofiksācija, novērtējums, teksts, datu apstrāde). Arheoloģisko pieminekļu un vietu inventarizāciju un rekomendācijas izstrādāja Egita Lūsēna. Darbs ar vēsturiskiem materiāliem LVVA arhitekte Ilze Māra Janelis.

Darba metodiku apstiprināja un saskaņoja Talsu pilsētas Būvvaldes arhitektūras daļas vadītāja – arhitekte Nellija Dziedātāja - Osalivana un speciāliste arhitekte Jana Jākabsone.

Atskaite sagatavota divās daļās (sējumos) ar pielikumu (ēku inventarizācijas anketas) :

1.sējums Kultūrvēsturiskās vides inventarizācija

Talsu vēsturiskā centra un tā aizsardzības joslas, kultūrvēsturiskās vides, ainavisko un arhitektoniski nozīmīgu teritoriju, arheoloģisko pieminekļu inventarizācija, analīze un rezultātu izvērtējums, fotofiksācija, teritorijas grafiskā analīze (AMI-1);

¹ <http://www.talsi.lv/talsu-pilsetas-pilsetbuvniecibas-pieminekla-teritorijas-labi>

² <http://www.talsi.lv/talsu-devinu-pakalnu-koncepcija>

Rasējumi - AMI – 1 Saudzējamās un potenciāli rekonstruējamās apbūves zonas

AMI – 2 Arheoloģijas pieminekļi

Kartē fiksētas inventarizācijas laikā noteiktās ielas frontes un iekšpagalmu apbūves zonas ar augstu autentiskuma pakāpi, kurus jāsaglabā vēsturiskajā veidolā, kā arī atzīmēti pilsētu simbolizējoši autentiski skatu punkti. Kartē norādītas potenciāli rekonstruējamās zonas, kuras nav atbilstošas pilsētas apbūves principiem, traucē vides kvalitatīvai uztverei un rada haotisku un nesakārtotu iespaidu. Kartē atzīmētas arheoloģijas pieminekļu robežas un aizsardzības zonas.

2.sējums Ēku inventarizācija

Vēsturisko ēku inventarizācija, rezultāti un secinājumi (paskaidrojuma raksts ar darba metodikas aprakstu, inventarizācijas datu analīzi, izvērtējumu, kopsavilkumu un kartogrāfisko materiālu; fasāžu koloristikas apsekošana (ierobežotā apjomā), secinājumi un rekomendācijas.

Pielikums 90 ēku inventarizācijas anketas ar fotofiksāciju:

- 1.mape - Baznīcas laukums, Dzirnavu iela, Ezera iela, Ezera laukums, Kārļa Mīlenbaga iela;
- 2.mape - Lielā iela;
- 3.mape - Kalēju iela, Kalna iela, Laidzes iela, Rožu iela, Saules iela, Ūdens iela, Voldemāra Ruģēna iela.

Kopā ar atskaiti 3 eksemplāros papīra formātā inventarizācijas materiāli pasūtītājam nodoti digitālā formātā uz 1 datu nesēja:

- inventarizācijas anketas Microsoft Exel formātā;
- fotoattēli *jpg formātā;
- fotolapas *PDF formātā;
- krāsojumu apsekojuma rezultātu sistematizācija tabulās *jpg formātā;
- kartogrāfiskais materiāls AutoCad, *PDF un *jpg formātā);
- paskaidrojuma raksts Word Document formātā, attēli *PDF formātā.

2. IESKATS TALSU VĒSTURISKĀ CENTRA ESOŠĀS APBŪVES UN PLĀNOJUMA IZVEIDES VĒSTURĒ

Par Talsu attīstības vēsturi ir maz rezumējoši pētījumi, un atrodamā informācija ir izklaidēta. Ilgu laiku populārākais izziņas materiāls bija 1930. gados izdots rakstu krājums "Talsu novads". Nozīmīgākā jaunākā publikācija "Talsu namu stāsti" ir saistīta ar atsevišķu ēku vēsturi.³ 1984. gadā vēsturnieks G. Īvāns sagatavojis Talsu vēsturiskās izpētes materiālus – plašu pārskatu par avotiem un literatūru.⁴ Pēdējā laikā, samazinoties akadēmisku pētījumu apjomam, Talsu pilsētas vēstures jautājumi palikuši ārpus vēsturnieku darba loka. Talsu pilsētas vēsture nav šī darba uzdevums. Tādēļ tālāk konspektīvi uzskaitīti galvenokārt tie notikumi, kas tieši vai netieši mainīja pilsētas apbūves apjomu un izskatu, kāds tas gala rezultātā ir nonācis līdz mūsdienām.

Rakstītajos avotos Talsi (*Talse*) kā vietas apzīmējums pirmo reizi minēti 1231. gadā, kad pāvesta vicelegāts Alnas Balduīns slēdzis līgumu ar divpadsmit vārdā nosauktiem Austrumkursas ciemiem ap Ventu un Abavu⁵. Talsi minēti arī 1253. gada jauniegūto zemju dalīšanas līgumā starp Vācu ordeni un Kurzemes bīskapu, saskaņā ar kuru Talsi nonāca ordeņa pārvaldībā⁶. Līdz mūra pils uzcelšanai Dzirnalkalnā ordeņbrāļi izmantojuši kuršu koka pili (tag. Pilskalnā) **13., 14. gadsimtā. 1290. gadā** pili un pilsapmetni, kas atrodas uz ziemeļiem no pils vietas, mēģinājuši ieņemt lietuvieši.

Teritorija starp Pilskalnu un Dzirnalkalnu uzskatāma par Talsu pilsētas pirmsākumu vietu, jo te atradās pilsapmetne. Mūsdienās šeit ir Lielā iela, Ūdens iela un Kalēju iela.

Talsu pilsētas vēsturei nozīmīgs ir 1421. gada dokuments, kurā ir minēts senais nosaukums - Talsu *pilsāts* (*pilsahten to Talsen*)⁷, domājams Talsu senpilsēta. Kā vācu pilsēta Talsi pirmo reizi minēta 1498. gadā⁸.

Literatūrā minēts, ka pirmā koka baznīca Talsos bijusi 15. gs., bet 1565. gadā tā bijusi pussabrukusi⁹. Tādēļ ar hercoga Gotharda Ketlera 1567. gada pavēli vecās

³Alsberga D., Kalmanis Z. Talsu namu stāsti. Aleksandra Pelēča lasītava, 2017.

⁴ G. Īvāns apkopojis Talsu vēsturiskais centrs. Vēsturiskās izpētes materiāli. Avotu un literatūras apskats. Rīga, 1984. NKMP PDC arhīvs.

⁵ Senās Latvijas vēstures avoti.-Rīga, 1937.-II sēj.-1.burtnīca -142.lpp.

⁶ Senās Latvijas vēstures avoti.-Rīga, 1940.-II sēj.-2.burtnīca -142.lpp.

⁷NKMPA: Talsu pilskalna ar senpilsētu lieta

⁸Caune A., Ose I. Latvijas viduslaiku pils IV. Rīga, 2004.-501.lpp.

⁹Freijs.A. Talsu novada draudzes un baznīcas. *Talsu novads. Eenciklopēdisks rakstu krājums.* Rīga, 1935-1937.-310.lpp.

baznīcas vietā sāka būvēt jaunu mūra baznīcu, kuru vēlākos gadsimtos vairākkārtēji remontēja un pārbūvēja. Teritorijā ap baznīcu - tag. Laidze ielas, Rožu ielas un K. Mīlenbaha ielu sākumā, Dzirnau, Kalna un Ūdens ielās - pakāpeniski veidojās Talsu apbūves pirmsākumi.

Kurzemes un Zemgales hercogistes laikā Talsi bija hercoga īpašums. Talsu tuvumā ierīkoja vienu no pirmajiem dzelzs ceļiem Kurzemē, kas pārstrādāja vietējo purva rūdu.

Otrā Ziemeļu kara laikā 1657. gadā sākās mēra sērga, un **1659. gadā** pēc poļu garnizona padzišanas, zviedru karaspēks nopostīja ordeņa pili, ko vairs vēlāk neatjaunoja.

Atkārtotu mēra epidēmiju izraisīja Lielais Ziemeļu karš, kad **1710. gadā** Talsos palikuši dzīvi tikai 10 iedzīvotāji. **Līdz 18. gadsimta vidum** ap baznīcu līdz pat ezeram bija kapsēta, tāpēc galvenā satiksme notika pa Kalna ielu. Tas ir visai nozīmīgs fakts pilsētas plānojuma attīstības izpratnē, jo mūsdienās Kalna iela ir palikusi pilnībā nomaļus un to lielākoties izmanto kājāmgājēji. Kalna ielas kādreizējo nozīmi šodien grūti iztēloties, bet tā būtu jāuzsver pilsētas tūrisma vidē.¹⁰ **18. gadsimta beigās** par pilsētas galveno maģistrāli izveidojās Lielā iela ar savu tagadējo trasējumu ap Baznīckalna dienvidu nogāzi.

1773. gadā pilsēta cietusi plašā ugunsgrēkā. Varbūt tas daļēji ir iemesls tam, ka vēl ap 1800. gadu Talsi bija mazs miests ar 199 iedzīvotājiem, 23 namiem un 4 krogiem. Nami atradušies jau minētajā Baznīckalnā un Talsu ezera ziemeļu galā.

Novadpētnieks T. Dzintarkalns 1930. gados rekonstruējis Talsu iespējamo plānu **1801. gadā**. Redzams, ka galvenais ceļš caur miestu ir no Laucienas puses pa tag. K.Mīlenbaha ielu, tālāk pa Lielo ielu. Diemžēl autors nav atstājis ziņas par plāna veidošanas izziņas avotiem.

Nozīmīgs notikums pilsētas attīstībā bija pils tiesas un apriņķa tiesas pārceļšana **1819. gadā** no Kandavas uz Talsiem. Tas bija impulss jaunai apbūvei, kas attīstījās tālāk pa galvenajām ielām. Priekšstatu par Talsiem **19. gadsimta pirmajā trešdaļā** labi raksturo kāda K. J. R. Minkeldes (*Minckelde*) kolorēta litogrāfija vai akvarelis, kas līdz 20. gadsimta vidum glabājās Kurzemes provinces muzejā Jelgavā. Tas publicēts izdevumā "Talsu novads".¹¹ Diemžēl unikālā un Talsu vēsturei svarīgā zīmējuma liktenis nav zināms. Attēlotais pilsētas skats pāri Talsu ezeram atbilst 1801. gada plāna

¹⁰ Līdzīgi mūsdienās grūti iedomāties, ka galvenā iebrauktuve viduslaiku Rīgā bija Lielā Smilšu iela nevis Kaļķu iela.

¹¹Talsu novads. Rīga,1935-1937. 272. lpp.

rekonstrukcijai. Proti, apbūve gar Lielo ielu attīstījies gar visu ezera ziemeļu galu. **1839. gadā** Talsos bijis ugunsgrēks, kurā nodeguši vairāki nami pie Baznīckalna un ēka Lielajā ielā 41. **Pirms 1844. gada** ordeņpils drupu vietā uzcēla dzirnavas, kas bija pilsētas panorāmas neatņemamam daļa līdz 1922. gadam (kad dzirnavas nodega).

Tā kā Talsu miestam nepiederēja zeme, jo tas uzbūvēts uz apkārtējo muižu zemes, **ap 1860. gadu** tika risināts jautājums par Talsu miesta zemes piederību un iespēju piešķirt pilsētas tiesības. Miestā bija 85 zemes gabali. Pilsētas dibināšanai domāja piešķirt Talsu kroņa muižas zemi, bet miestam nebija līdzekļu un spējas patstāvīgi eksistēt kā pilsētai. Tādēļ tika nolemts, ka Talsu miestu pārvērst pilsētā nav ne vēlami, ne izpildāmi. Ap 1860. gadu tapis populārais Talsu skats, ko publicējis V. S. Stafenhāgens (*Wilhelm Siegfried Stavenhagen*).

Šī darba ietvaros būtisks papildinājums Talsu vēstures izpētei ir pilsētas plāns, kurā attēlota situācija starp 1868. un 1872. gadu.¹² Pavisam ir divi identiski plāna zīmējumi, kuru izpildījuma grafika ar virsrakstu un eksplikāciju liek domāt, ka tie zīmēti 19. gadsimta beigās. Plānu lapas savulaik ir caurdurtas, kas liecina, ka tās ir kopijas no senāka zīmējuma (oriģināla). Iespējams, tās izgatavotas, lai papildinātu un koriģētu ar jaunāku informāciju. 19. gadsimta otrajā pusē tā bija visai izplatīta prakse. Plānu datējums pagaidām noteikts, veicot dabā esošās un plānā zīmētās apbūves salīdzinošo analīzi ar rakstītajos avotos atrodamām ziņām.

1870 gados pakāpeniski sāka bruģēt pilsētas ielas, kā pirmo ar bruģi noklājot Laidzes ielu.

1884. gadā Talsu ielās parādījās pirmās apgaismes ierīces – stabu galos piestiprinātās vietējo skārdnieku gatavotas laternas.

1880 gados pareizticīgo baznīcai piešķīra daļu no Talsu valsts muižas zemes Vilkmuižas ezera R pusē (tag, Krievragā). Šeit uzcēla pareizticīgo baznīcu (1887. – 1889.) un draudzes skolu, mācītāja māju un lūgšanu namu. Baznīca šo teritoriju sadalīja zemes gabalos un iznomāja pēc sava ieskata, bet pamatā piešķīra pareizticībā esošiem draudzes locekļiem. Teritoriju sadalīja ar 2 ielām, kam kopš 1920. gadiem ir Aspāzijas un Krievraga ielas nosaukums. Šajā pilsētas daļā senākās ēkas celtas 19. gadsimta pēdējā ceturksnī.

1894. gadā Talsiem piešķīra ierobežotas pilsētas tiesības. Šajā gadā uzcēla slimnīcu. **19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā** Talsi bija tipiska tirgotāju, veikalnieku un amatnieku pilsēta ar dažiem nelieliem rūpniecības uzņēmumiem.

¹² LVVA, 1679. f., 162. a., 5579. l. Šo un citus kartogrāfiskos materiālus šī pētījuma ietvaros Latvijas valsts vēstures arhīvā identificējusi arhitektūras vēsturniece Ilze Māra Janelis.

1905. gada revolūcijas laikā Talsi 3.-5. decembrī pilnībā pārgāja nemiernieku rokās, tos ar lielgabaliem apšaudīja krievu soda ekspedīcija, izraisot lokālus postījumus pilsētas apbūvē, lielākoties Lielās ielas rajonā.

1909. gadā pilsētā ierīkoja pirmo elektrisko apgaismojumu ar astoņām "luksa lampām". Paplašinoties pilsētas apbūvei, veidojās jauns pilsētas centrs Lejastalsos. Tirgus vieta ap tagadējo Ezera laukumu ir tikai kopš **1913. gada**, kad to uz šejieni pārcēla no Baznīckalna. Mūsdienīgas aprises tirgus vieta tas ieguva 1966. – 1967. gadā.

Kopš **1913. gadā** ielās arvien plašāk ieviesa elektrisko apgaismojumu.

Kara laikā no **1915. līdz 1918. gadam** Talsi atrodas vācu okupācijas zonā. **1917. gadā** Talsi ieguva pilsētas tiesības. Ziemeļu piekrastes apgādei no Stendes platsliežu dzelzceļa stacijas tika uzbūvēti šaursliežu dzelzceļi, kas Talsus savienoja ar Mērsragu un Roju, kā arī ar Dundagu, Mazirbi un gar jūras krastu ar Ventspili.

Līdz 20. gadsimta vidum Talsu apbūve visintensīvāk bija attīstījusies Lielās ielas turpinājumā – Brīvības, K. Valdemāra un Raiņa ielu rajonā, kā arī Laidzes ielas un K. Mīlenbaha ielas pagarinājumos. Starp dzelzceļu un Vilkmuižas ezeru pakāpeniski veidojās retināta privātmāju apbūve. 1920. gados Dundagas ceļu pārvērta par Krišjāņa Valdemāra ielu un zemi līdz Vilkmuižas ezera stāvkrastam sadalīja zemes gabalos privātmāju apbūvei, kas bija iecerēta plašās teritorijās ap vēsturisko centru. Daudzajās vēsturiskajās fotogrāfijās līdz 20. gadsimta vidum Vilkmuižas ezera krasti redzami gandrīz bez apzaļumojuma – tikai kā pļavas. **1926. gadā** pie ezera ziemeļrietumu nogāzes Gaismas ielā uzcēla pamatskolas ēku.

Saskaņā ar **1935. gada pilsētas plānu**¹³ līdz karam jaunajās dzīvojamās apbūves teritorijās paguva uzcelt tikai dažas privātmājas. Izņēmums ir Aspāzijas un Krievraga ielas, kas jau bija apbūvētas. Atbilstoši šim plānam līdz 1941. gadam pilsētas ziemeļaustrumu pusē izveidoja Gravas ielu, Vītolu ielu, Arāju ielu, Dīķa ielu, Akmeņu ielu. Tas, ka nepaguva izbūvēt Akas ielas pagarinājumu pāri Dzirnalkalnam, mūsdienu skatījumā jāatzīst par veiksmi, jo ļāva saglabāt pilskalna teritorijas ainavisko viengabalainību un kultūrslāni.

Talsu rietumu pusē Raiņa ielas pagarinājumā plānoja jaunu Tirgus laukumu, bet kopumā apbūvi šeit attīstīja tikai pēc kara. Pie Vilkmuižas ezera jau esošo ielu tīklu papildināja ar Krasta ielu, Censoņu ielu un Gaismas ielu. Laikā no 19. gadsimta otrās

¹³ LVVA 6828. f., 2. a., 788. l. 1935. gada plānā ir dažas neskaidrības: nav attēlotas vairākas esošas ēkas (Lielajā ielā 30, Kārļa Mīlenbaha 12, Rožu ielā 1 u.c.).

puses līdz 20. gadsimta vidum Talsu galvenās satiksmes maģistrāles bija K. Mīlenbaha iela, Laidzes iela, Lielā iela un Brīvības iela.

1949.gadā Talsi kļuva par rajona centru. Pakāpeniski attīstījās privātmāju apbūve. Kādreizējo plašo Leču māju zemi Talsu dienvidu daļā pārvērtā par privātmāju rajonu.

Saules iela līdz 20. gadsimta otrai pusei bija tikai kā grūti izbraucams grants ceļš. Šobrīd nozīmīgā satiksmes maģistrāle tika izbūvēta 1957. gadā. Mūsdienās tā ļauj novirzīt transportu no vēsturiskā centra. Taču jau ielas tapšanas laikā iedzīvotāji norādīja uz zaudējumiem – tā nošķīra Sauleskalnu un dendroloģisko parku no pilsētas. Sekas jūtas arī mūsdienās, kad satiksmes intensitāte, kopš 20. gadsimta pieaugusi vairākkārt.

1959.gadā par pirmo noasfaltēto ielu kļuva Brīvības iela. Vēl piecdesmitajos gados ielas pārsvarā bruģēja. Pakāpeniska bruģa nomaiņa ar asfalta segumu turpinājās līdz septiņdesmitajiem gadiem.

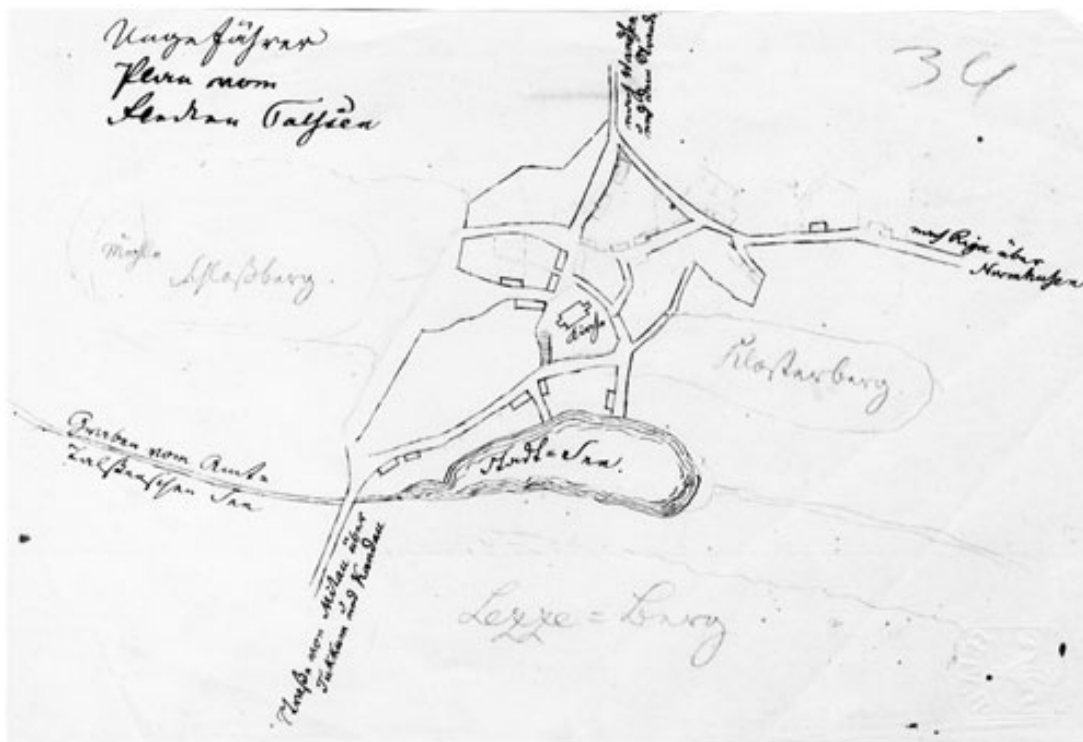
1960.gadā uzbūvēja Sauleskalna estrādi. **Līdz 1961. gadam** pasažieru pārvadāšanai kalpoja šaursliežu dzelzceļš (pēdējais mazbānīša brauciens notika 1967. gadā).

Talsu ezera ainavā un pilsētas satiksmē izmaiņas ieviesa Fabrikas ielas izbūvēšana gar Talsu ezera rietumu krastu **1967., 1968. gadā.**¹⁴

Pareizticīgo baznīcu uzspīdzināja **1972. gadā**. Tās vietā pēc pieciem būvniecības gadiem **1976. gadā** atklāja jauno Talsu administratīvo centru., viesnīcu un mašīnu stāvlaukumu.

1980.gadā atklāja sporta namu. **2009. gadā** tika izveidots Talsu novads, kurā iekļāva lielāko daļu bijušā novada pašvaldības un Talsi saglabāja administratīvā centra statusu.

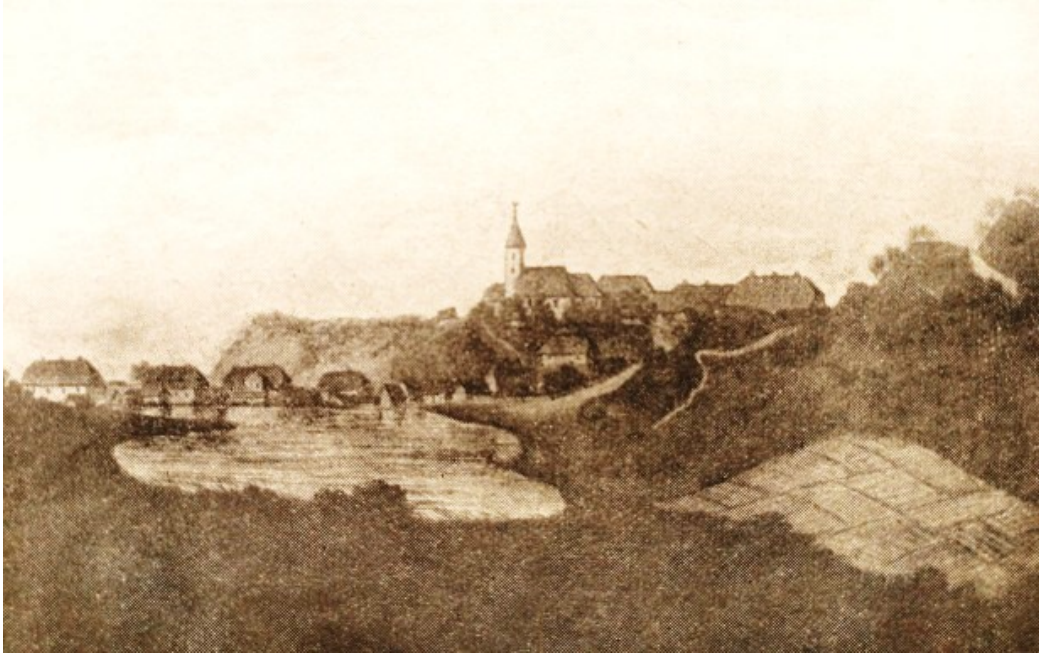
¹⁴Talsi gadskārtu griežos. Talsu rajona centrālā bibliotēka, 1993.

1. attēls. Johana (Indriķa) Heinriha Voldemāra Talsu centra zīmējums. 19. gadsimta pirmais ceturksnis. Attēlota dažas dzīvojamās mājas (Ūdens ielā 5(?); Baznīcas laukumā 1, 3. Dzirnau ielā 1, u.c.). Avots: "Aleksandra pelēča lasītava"

2. attēls. Talsu plāns 19. gs. pirmajā trešdaļā. Rekonstruējis T. Dzintarkalns. Avots: Talsu novads. Rīga, 1935-1937. 271., 175., 176. lpp.

3.attēls. K. J. R. Minkelde Talsu skats. 1820 –1830 gadi. Ordeņa pils kalnā aiz baznīcas vēl nav uzceltas dzirnavas.

Avots: Talsu novads. Rīga, 1935-1937. 272. lpp.

4.attēls. Talsi ap 1844. gadu. Skats no Krievragkalna uz Dzirnalkalnu. Nezināma autora zīmējums, ko Valsts arhīvā atradis un pārzīmējis T. Dzintarkalns.

Avots: Talsu novads. Rīga, 1935-1937.

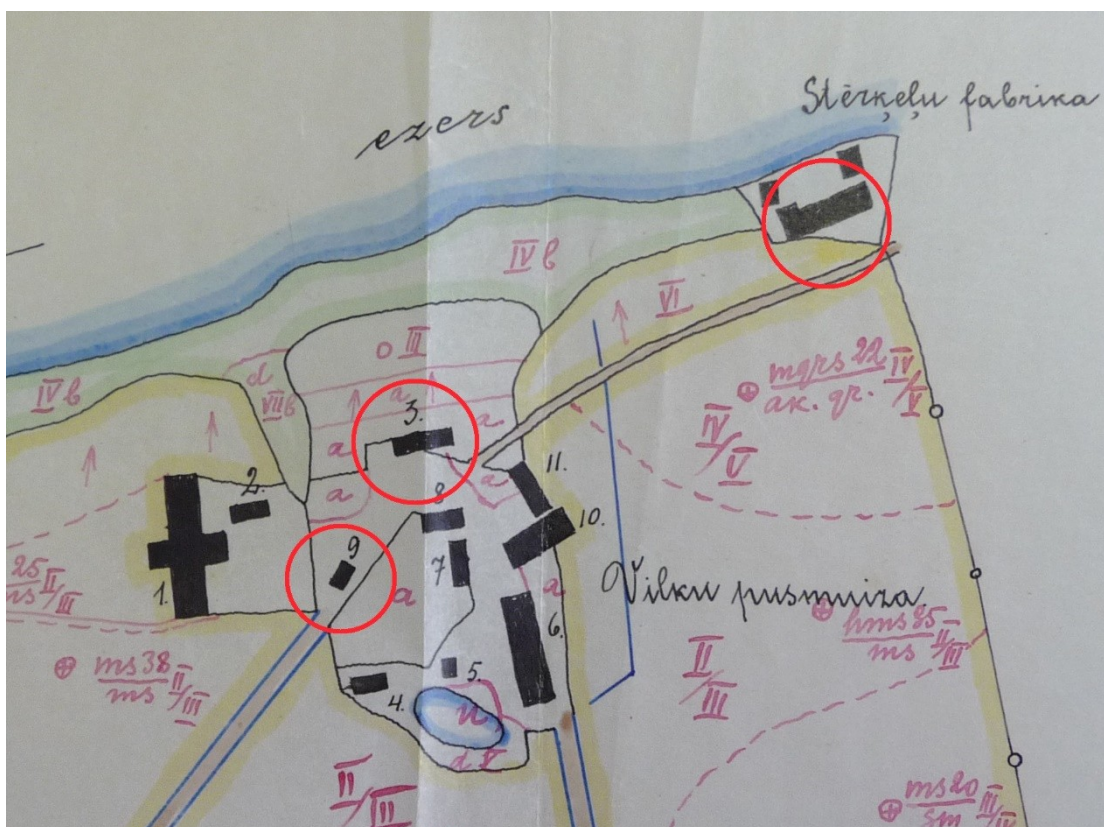
5. attēls. Skats pāri Talsu ezeram 19. gadsimta vidū.
Avots: *W. S. Stavenhagen. Album kurländischer Ansichten. Mitau, 1866.*
Avots: LVVA, 1679. f., 162. a., 5579. l.

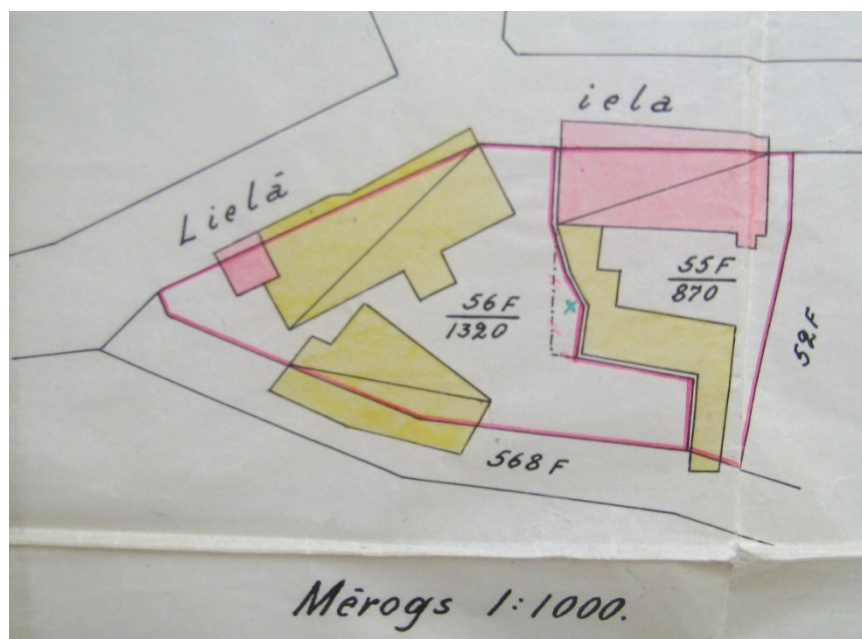
6. attēls. Talsu plāns 1917. gada militārajā kartē (palielināts fragments). Skaidri redzami galvenie satiksmes ceļi un ielas. Virs pilsētas nosaukuma atzīmēta ķieģeļcepla vieta.
Avots: <http://easturotopo.org/indices/view/view.php?map=kdwrindex§ion=Talsen>

7. attēls. Talsu muižas plāns Vilkmuižas ezera ziemeļu galā. 19. gs. nogale..

8. attēls. Vilku pusmuižas plāns Vilkmuižas ezera ziemeļaustrumu malā. 1930. gadi(?).
Atzīmētās mūsdienās saglabājās ēkas Draudzības ielā 38., 40. un 46.

9. attēls. Lielās ielas zemes gabalu robežu regulēšanas projekts pie ēkā Lielajā ielā Nr. 25 un Nr. 27. 1928. gads. Projektu īstenošanas rezultātā ēka nr. 25 tika nojaukta, 1930. gados vietā uzcelot pašreizējo 2 stāvu ēku.
Avots: LVVA 1679. f., 156. a., 1346. l.

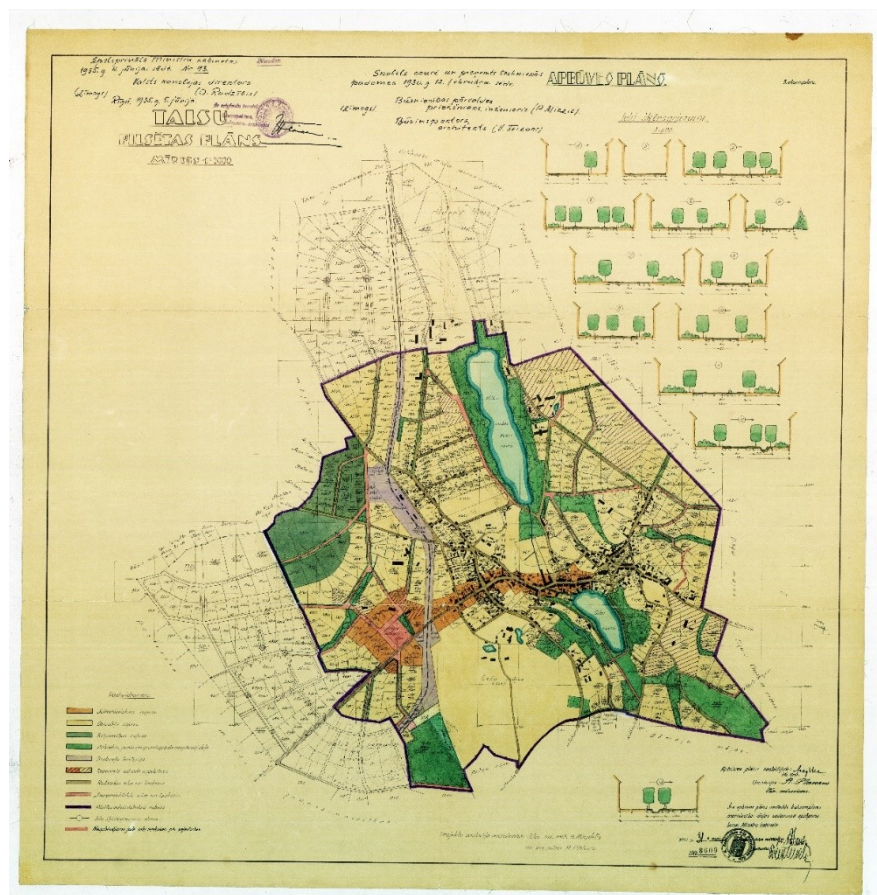
10. attēls. Talsu pilsētas plāns 1860. gadu otra pusē. Fragmenti.
Avots: LVVA, 1679. f., 162. a., 5579. l.

11. attēls. Talsu pilsētas plāns 1860. gadu otra pusē. Senākās pilsētas daļas fragments.
Avots: LVVA, 1679. f., 162. a., 5579. l.

12. attēls. 1935. gada plāns. Senākās pilsētas daļas fragments
Avots: LVVA 6828. f., 2. a., 788. l.

13. attēls. 1935. gada plāns.

Avots: LVVA 6828. f., 2. a., 788. l.

3. TALSU KULTŪRVĒSTURISKĀS PĪLSETĪDES INVENTARIZĀCIJA

Pilsētas vēsturiskās attīstības gaitā radušās savstarpēji atšķirīgas apbūves teritorijas, kurās atrodamas to veidošanās laikam specifiskas iezīmes. Vēsturiski izveidojušās individuālās iezīmes ir interesantas pilsētvides pamatā un uzskatāmas par vienu no elementiem, kas būtiski veido t.s. "pilsētas seju". Tas nosaka nepieciešamību ievērot virkni nosacījumu šajās teritorijās veicamai saimnieciskai darbībai. "Nosacījumu" teritoriālās robežas nosaka aizsargjoslas (aizsardzības zonas). Pateicoties daudziem pārveidojumiem un vēlākiem papildinājumiem Talsu vēsturiskajā centrā šo pilsētas daļu kultūrvēsturiskā savdabība vizuāli grūti nošķirama. Tomēr atšķirības rodams, piemēram, vērtējot apbūvi kontekstā ar tās datējumu, arhitektūru, apkārtējo reljefu.

Lai nodrošinātu kultūras pieminekļu un to vides aizsardzību, tiek noteiktas aizsardzības zonas, kuras sastāv no:

- aizsardzības zonas,
- apbūves regulācijas zonas (aizsargjoslas),
- aizsargājamās dabas ainavas zonas.

(Kultūras pieminekļu uzskaites, aizsardzības, izmantošanas un restaurācijas noteikumi. II d., 21. p.)

Aizsargjoslas ar tajās noteiktiem saimniecisko darbību regulējošiem nosacījumiem ir drošības garants vēsturiskās kultūrvides autentiskuma saglabāšanai, tajā pašā laikā neatsakoties no būvniecības vai citas saimnieciskas darbības vispār. Aizsargjoslu noteikumiem ir preventīvs raksturs. Lielā mērā tie tiek noteikti uz pieredzes bāzes, jo atspoguļo nevis aizgūtu ārzemju materiālu, bet konkrētu, Latvijas sociāli ekonomiskiem apstākļiem atbilstošu, situāciju. Aizsargjoslas noteikumos iestrādātais pasākumu komplekss aizsargā kultūrvēsturiskās vērtības no kļūdainas un pārsteidzīgas darbības rezultātā radītiem zaudējumiem, kā arī brīdina saimnieciskās darbības veicēju no apzinātas ļaunprātīgas kultūras mantojuma iznīcināšanas.

Aizsargjoslas noteikšana pati par sevi nozīmē, ka konkrētai teritorijā ietverts atbilstošs kultūrvēsturiskais potenciāls.

Talsos ir iespējams noteikt (un tas ir nepieciešams) vēsturiski izveidojušās pilsētas teritorijas ar katrai raksturīgām iezīmēm un saimniecisko darbību reglamentējošiem noteikumiem. Pašlaik noteiktas robežas Talsu pilsētas vēsturiskajam centram, kas autentiskumā un kultūrvēsturiskās vērtības ziņā ir homogēns pilsētībūvnieciskais veidojums. Bet apbūves regulācijas zonas robeža šobrīd ļoti nekonkrēta. Taču pilsētas unikālais reljefs un vēsturisko ainavu tradīcija nosaka, ka pat vēsturiskajā centrā iespējama atsevišķu zonu gradācija. Pilsētas vēsturiskā apbūve ietver plašāku teritoriju par noteiktajām vēsturiskā centra robežām. Tādēļ nepieciešams tās pārskatīt un, iespējams, koriģēt.

Talsu vēsturiskās pilsētvides inventarizācijas aktualizāciju nosaka vairāki iemesli, kas nav tikai Talsu īpašā problēma, līdzīgas problēmas konstatējamās gandrīz visās Latvijas pilsētās:

1) Vides kvalitātes un saglabāšanas apdraudējums, par ko liecina pēdējos 30 gados notikušās izmaiņas pilsētas telpā.

Tas nenozīmē, ka visi veiktie pasākumi būtu kļūdaini. Vairāku jau uzsākto projektu pamatā ir pozitīvi centieni uzlabot pilsētas iedzīvotāju dzīves kvalitāti. Tomēr ne vienmēr veiktie un iecerētie pasākumi līdz galam pārdomāti, ievērtējot specifiskās vēsturiskās kultūrvides saglabāšanas prasības. Rezultātā izplatīts nekritisks jaunu materiālu pielietojums, netiek pamanītas un respektētas konkrētas vietas unikālās

savdabīgās īpašības kopumā , kā arī zaudētas detaļas. Soli pa solim kultūrvides autentiskums (patiesums) atkāpjas, dodot vietu svešiem materiāliem un formām, kas nav harmonisks papildinājums, bet nereti izpaužas kā agresīva iejaukšanās.

2) Lielu, mūsdienu pilsētām raksturīgu, funkciju un līdz ar to, vides objektu ienākšana pilsētā un vēsturiskā centra tuvumā.

Talsu gadījumā tie ir lielveikali Rīgas ielā 8 un Krišjāņa Valdemāra ielā 44. Novietojuma un vizuālā ziņā veikals Rīgas ielā 8 neietekmē vēsturiskā centra arhitektoniskās kvalitātes. Taču tā pastāvēšana graužoši ietekmē vēsturisko pilsētvides tradicionālo dzīvi, kurā neatņemama sastāvdaļa būtu nelielās tirgotavas. Iepirkšanās centrs Rīgas ielā 8 iecerēts kā multifunkcionāla būve. Pašlaik redzams, ka savā pārspilētajā apjomā ēka uzskatāma par acīmredzamu kļūdu – to nav iespējams pilnvērtīgi izmantot. Ēka Krišjāņa Valdemāra ielā 44 aizņem daļu no kvartāla starp Jauno ielu, Stacijas ielu un K. Valdemāra ielu. Tā celta uz robežas ar nozīmīgu vēsturisko Talsu pilsētvidi. Rezultātā tirdzniecības ēkas monolītais liela mēroga apjoms agresīvi ielauzies K. Valdemāra ielas ainavā, kurā pastāv savs dominējošs mērogs, ritms, detalizācija.

3) Nepietiekama valsts un pašvaldības līdzdalība kultūrvēsturiskās vides praktiskajā saglabāšanā kopā ar nepietiekamu sadarbību ar kultūras mantojuma aizsardzības institūcijām.

Nav jāpieņem, bet jārēķinās, ka ne vienmēr Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes kapacitāte un iespējas ir atbilstošas reālai situācijai dzīvē. Tādēļ pašvaldībai ar saviem spēkiem jāuzņemas lielāka iniciatīva un atbildība par procesiem vēsturiskajā vidē, kuras apzināšanos dod savas vēsturiskās pilsētvides inventarizācija.

4) Izpildvaras juridiski ierobežotas rīcībspējas, izpildmehānismu trūkums.

Konkrētiem darbiem vēsturiskajā vidē jāpiesaista kvalificēti speciālisti visos līmeņos (stratēģijā, projektēšanā, ekspertīzēs, būvniecībā). Jāmeklē iespēja rast tādus risinājumus, lai "zemākās cenas princips" gala rezultātā neradītu kaitējumu.

5) Nepietiekami organizēta sabiedrības, NVO iesaiste vēsturiskā pilsētas centra apsaimniekošanā. Trūkst sabiedrības, īpaši skolu jaunatnes, izglītošanas programmas kultūrvēsturiskās vides vērtību apguvei un izpratnei.

6) Pilsētas vēsturiskā kultūrvides mantojuma apzināšana un pārvaldīšana dod iespēju pamatot valsts, pašvaldības un starptautisko finanšu resursu piesaistes nepieciešamību tā saglabāšanas un attīstīšanas projektos.

3.1. KULTŪRVĒSTURISKI, AINAVISKI UN ARHITEKTONISKI NOZĪMĪGĀKĀS TERITORIJAS UN ĒKAS

3.1.1. Talsu pilsētas vēsturiskais centrs.

Talsu pilsēta ir komplicēts pilsētībūvniecisks veidojums ar pietiekami garu vēsturi, kuras gaitā pakāpeniski izveidojušās atšķirīgas apbūves zonas. Pilsētas senākā daļa atrodas izteikti mainīga reljefā. Vēsturiskās apbūves perifērās daļas atrodas līdzenumā. Talsu vēsturiskajā centrā izveidojusies blīva pilsētas senākās apbūves koncentrācija. Pārsvārā tās ir 19. gadsimta celtas ēkas. Lai noteiktu, kura vai kuras uzskatāmas par senākajām Talsu dzīvojamām mājām, nepieciešami detalizētāki atsevišķu objektu pētījumi. Pagaidām šādu pētījumu ir ļoti maz. Eventuāli vienas no senākajām ēkām Baznīcas laukumā 1, celta 18. gadsimta beigās vai 19. gadsimta sākumā. Tomēr līdzīgi senas var būt arī citas ēkas. Pagaidām hipotētiskus datējumus var pieņemt, izdarot kartogrāfiskā materiāla un pieejamo publicēto avotu salīdzinošo analīzi.

“Talsu pilsētas pilsētībūvniecības pieminekļa teritorijas labiekārtošanas un rekonstrukcijas projektā”, ko izstrādājusi SIA “Vides projektu studija”, dots vēsturiskās apbūves dalījums būvniecības periodos /shēma/. Tajā grafiski attēloti pilsētas rajoni ar tajos dominējošo senāko apbūvi. Pētījumā pamatoti norādīts, ka pilsētā tikai 3 ēkām ir pieminekļu statuss un uzskaitītas 34 ēkas, ka ir “kultūrvēsturiski vērtīgas un arhitektoniski izteiksmīgas”. Taču uzskaitījumam nav skaidra pamatojuma un tas ir nepilnīgs. Ēku vērtības gradācijai jābalstās daudz detalizētākā analīzē. Piemēram, ēka Kalna ielā 6 (t. S. Heikinga villa) ir totāli degradēta 1960. gados veiktas pārbūves rezultātā u. t. t.. Pēc vienkāršotiem kritērijiem “kultūrvēsturiski vērtīgas un arhitektoniski izteiksmīgas” Talsos varētu būt vismaz 2 reizes vairāk ēku. Tādēļ nākotnē pilsētas būvvaldei kopā ar Nacionālo kultūras mantojuma pārvaldi jāturpina atsevišķu ēku vērtēšanas darbs, lai iegūtu kopainu.

Talsu vēsturiskā centra robežas

Robeža: Lielās ielas pāra numuru puses apbūve no 8.nama, Ezera ielas pāra numuru puses apbūve līdz 2.namam, Ezera iela, Vilkmuižas ezera R, Z un A krasts 70 m platā joslā, Akas iela, Dzirnavu kalna Z un A un A pakāje, Kalna ielas pāra numuru puses apbūve, Laidzes ielas pāra numuru puses apbūve līdz 10a. namam, Laidzes ielas nepāra numuru puses apbūve no 11. nama, Rožu ielas nepāra numuru puses apbūve, Mīlenbaha ielas pāra numuru puses apbūve līdz 22.namam, Saules iela, Pilskalna iela, Talsu ezera D gals, Fabrikas iela, Lielās ielas nepāra numuru puses apbūve līdz 11.namam

Talsu pilsētas teritorijas plānojumā, kas izstrādāts 2002. – 2014. gadam norādītas teritorijas, kurām „...tuvākā perspektīvā būtu izstrādājams detālplānojums...”. Teritorijas robeža gandrīz pilnībā sakrīt ar vēsturiskā centra robežu, bet ir plašāka. Zīmīgi, ka tajā ietverti zemes gabali Fabrikas ielā Nr. 1., 3., 5. Ēka Nr1 celta pirms 1863. gada, ēka Nr. 5 – drīz pēc 1863. gada. Līdzīga situācija arī ar ēku Kārļa Mīlenbaha iela 24. Nepārprotami tā ir senāka par 1863. gadu. Nav pamata šos zemes gabalus ar ēkām, kuras, iespējams, uzskatāmas par vienām no senākajām mūsdienā Talsu apbūvē, atstāt ārpus vēsturiskā centra.

Rekomendācijas Talsu vēsturiskā centra robežu izmaiņām:

- 1) Manīt Talsu vēsturiskā centra robežu, iekļaujot zemes gabalus Fabrikas ielā Nr. 1 (kadastra Nr.88010090134), Nr.3 (kadastra Nr.88010090133), un Nr. 5 (kadastra Nr.88010090131).**
- 2) Manīt Talsu vēsturiskā centra robežu, iekļaujot zemes gabalus Kārļa Mīlenbaha ielā 24 (kadastra Nr.88010130044), un 26 (kadastra Nr.88010130104).**
- 3) Mainīt Talsu vēsturiskā centra robežu, iekļaujot zemes gabalu Lielajā ielā 9 (kadastra Nr.88010090180).**

Ap Talsu vēsturiskā centra robežu ir noteikta aizsargjosla, bet tās trajektorija līdz šim bijusi ļoti nekonkrēta. Piemēram, Firksu pilsētas māja ar tai apkārt esošo dendroloģisko stādījumu parku buferzonā ir jāiekļauj visa, nevis tikai tās daļa.

Rekomendācijas Talsu vēsturiskā centra aizsargjoslas robežu precizēšanai un izmaiņām:

- 1) Noteikts aizsargjoslas robežu pa Brīvības ielu tās pāra numuru apbūves pusē līdz Liepu ielai (ietverot ēku Nr. 30) un nepāra numuru pusē Nr. 3, 5, 7, 17, 19, 21, 23, tālāk ietverot 1905. gada ielas ēkas Nr.2 un Nr.4.;
- 2) Raiņa ielas pāra numuru apbūve līdz Dundagas ielai. Raiņa ielas nepāra numuru apbūve līdz Jaunajai ielai.
- 3) Jaunās ielas nepāra numuru apbūve līdz Baptistu ielai.
- 4) Baptistu ielas apbūve.
- 5) Laidzes ielas apbūve nepāra numuru pusē līdz Nr. 27 (līdz Arāju ielai);
- 6) Zemes gabali K. Mīlenbaha ielā 24, 26;
- 7) T. s. Firksu pilsētas mājas viss zemes gabals (tag. Talsu novada Muzejs) K. Mīlenbaha ielā 19;
- 10) Brīvības ielas pāra numuru apbūve līdz Laiņu ielai un nepāra numuru apbūve no Nr. 3 līdz Nr. 7 un Nr. 19 līdz Nr. 23, iekļaujot 1905. gada ielas pāra numuru apbūvi Nr.2 un Nr. 4.

3.1.2. Talsu pilsētas vēsturiskā centra "īpašā zona".

Teritorija, kas ietver Lielās ielas, Ūdens ielas, Ezera ielas un laukuma, Baznīcas laukuma, kā arī Kalna ielas apbūvi un Talsu pilskalnu.

Šajā Talsu pilsētas kultūrvēsturiskajā inventarizācijā tiek piedāvāts vēsturiskā centra ietvaros izdalīt atsevišķu zonu, ko varētu dēvēt par vēsturisko Talsu „īpašo, sarkano zonu”. Teritorijā ap Lielo ielu meklējams ne vien atbilstošs vēsturiskās apbūves daudzums (blīvums), bet šīs apbūves saglabātības pakāpe (autentiskums) ir pietiekama, lai kopā ar citiem vides elementiem (plānojumu, apzaļumošanu, mazām arhitektūras formām, u. c.) radītu to neatkārtojamo, unikālo, tikai šai teritorijai raksturīgo savdabību, kas sabiedrības uztverē var reducēties līdz vienkāršiem sajūtu apzīmējumiem, kā "pievilcīgums", vides mēroga "intimitāte". Ar skatu pāri Talsu ezeram šī teritorija bijusi Talsu ainavas vēsturiskā „vizītkarte” kopš 19. gadsimta. Šī pilsētas daļa ir pati nozīmīgākā un jebkuras izmaiņas veicamas pēc ļoti rūpīgi izsvērtiem lēmumiem. Iedzīvotājiem un teritorijas apsaimniekotājiem jāpieņem, ka saimnieciskajā darbībā šeit ir visvairāk ierobežojumu. Īpaši „jūtīga” ir krastmalas zona. Komplikētību rada apstākļi, ka krastmalas teritorija vēsturiski bijusi Lielās ielas apbūves „aizmugure”, pagalmu un saimnieciskās darbības zona. Mūsdienās krastmala veidojas par rekreācijas zonu. Tas jāievēro, izveidojot laikmetīgu labiekārtojumu. Turklāt katram zemes gabala apsaimniekotājam atsevišķi (ierīkojot, saimniecības ēkas, kafejnīcas, automašīnu novietošanas vietas (labāk „paslēpt” pagalmos, ne krastmalā) u. tml.). Šajā kontekstā noteikti par problemātisku uzskatāmāks pašreizējās sabiedriskās tualetes novietojums. Viens no risinājumiem – to pārvietot Fabrikas ielas pretējā pusē, tuvāk esošai auto stāvvietai, varbūt izmantojot Ķēniņkalna nogāzē esošo pagrabu. Apskatāmās teritorijas kulises veido Tautas nams ar laukumu tā priekšā, piemineklis „Latvijas saule” (tēlnieks O. Feldbergs, 2018). Pretējā – austrumu pusē teritorijas kulises robežojas ar Ūdens ielu. Šeit esošo 2013. gada labiekārtojumu rekomendējams akcentēt vēl vairāk – papildināt ar kādreizējo ūdens pumpju „namiņu” rekonstrukciju. Šādas būves ir bijušas arī citās pilsētās (Kuldīgā, Ventspilī), bet Talsos bijuši divi blakus esoši pumpju „namiņi”. Krastmalas labiekārtojuma idejām var izmantot Talsu skatos redzamas savdabīgās saimniecības būves uz ūdens, kas, domājams, daļēji saistītas ar pilsētas iedzīvotāju vēsturisko amatu – ādu gērēšanu.

3.1.3. Pilskalns un teritorija ap Talsu ezeru tā A, D un R krastos.

Talsu pilskalns tiek uzskatīts par vienu no lielākajiem un vislabāk nocietinātajiem senās Kursas pilskalniem. Līdz šim tas ir viens no visplašāk pētītajiem kuršu nocietinājumiem. Talsu pilskalna arheoloģiskai izpētei (1936–1938) bija nozīmīga publicitāte un rezonanse ārvalstīs. Lai eksponētu izraktās senlietas, 1936. gadā pilskalna virsotnē tika uzcelta neliela "klētiņa" – tautas celtniecības tradīcijās un formās veidota koka ēciņa ar niedru jumtu, kam deva Lamekina vārdu. Talsu pilskalna "Lamekina klētiņa" nodega 1948. gadā. Ēciņa kalna galā bija sava veida tūrisma objekts, bet izvēlētās arhitektūras formas katrā ziņā bija asociatīvi tuvas vēsturiskajai vietai. Līdzīgu ēciņu apmeklētāju ērtībām 1930. gadu sākumā uzcēla Kuldīgā Ventas krastā ar skatu uz Ventas rumbu. Mūsdienās jaunbūves pilskalna virsotnēs nav atbalstāms risinājums, bet pakājē tas ir iespējams. Pilskalna teritorijai būtu nepieciešama sava labiekārtojuma koncepcija (apmeklējuma maršruts, tikai minimāli nepieciešamie labiekārtojuma elementi, bez paaugstinātām konstrukcijām). Pilskalna apakšā var veidot zudušā objekta repliku, kas būtu paredzēta tūrisma vajadzībām (ar plašāku informāciju, kas izceltu ievērojamu valsts nozīmes arheoloģisko pieminekli). Īpaši jāpārdomā pilskalna A puses eksponēšana, ko sarežģī slimnīcas apbūves kompleksa tuvums.

Līdz ar promenādes izveidi Talsu ezera D un A krastā, ir izveidota loģiska virzība arī gar R krastu, kas ērti attīstāma sabiedriskām aktivitātēm. Ikdienā Fabrikas ielas posmā jāparedz gājēju pāreja, kas iezīmētu saikni ar Ķēniņkalna nogāzi, jeb "Pilsētas dārzu", kur atrodas piemineklis "Koklētājs" un augstāk esošās 2 līmeņu promenādes. Sabiedrisko norišu laikā Fabrikas ielas posmu iespējams transporta kustībai slēgt.

Publiski aktīvs "mezgla punkts" ir Lielās ielas un Fabrikas ielas krustojums. Tuvu tam atrodas auto stāvvietā, ko visbiežāk izmanto īslaicīgam Talsu vecpilsētas apmeklējumam, t. sk. kā tūristu autobusu novietni. Starp Talsu ezeru, autostāvvietu un Tautas namu izveidojusies plašāka teritorija. Sabiedriskās aktivitātes šeit attīstījušās kopš 20. gadsimta nogales, tādējādi vēsturiskajā centrā paralēli vecajai tirgus vietai – Ezera laukumam - ieviešot vēl vienu publisku norišu vietu. Tas vērtējams pozitīvi un paplašina aktivitāšu formu un apjomu. Tomēr ielu krustojums pie Tautas nama nav pilsētas laukums tradicionālā nozīmē. Norises tajā ietekmē transporta novietojums un kustība. Pilsētu vēsturiskajiem centriem kā neatņemama sastāvdaļa ir tirgus laukums, kas ir tagadējā Ezera laukuma teritorija. Jādomā par pakāpenisku šīs vietas revitalizāciju.

3.1.4. Teritorija ap Vilkmuižas ezeru

Vairāki savrup esoši objekti ir ražošanas vai saimnieciskas ēkas: tādas ir vēsturiskā centra aizsargjoslas teritorijā esošā Vilku muižas klēts Draudzības ielā 38, starp-karu perioda cietes ražotne Draudzības ielā 46.¹⁵ Ezera ziemeļu galā saglabājušās dažas kādreizējās Talsu muižas mūra klētis.

Īpaša noskaņa ir 19. gadsimta dzīvojamo māju kvartāliem nogalē, kas atrodas Aspazijas un Krievraga ielu rajonā. Tieši tās ēkas, kas ir tuvāk pie Vilkmuižas ezera stāvkrasta, saglabājušās vismazāk pārbūvētā veidā (Aspazijas ielā 13, 14, 14a, 15, 17); Krievraga ielā no Nr. 10 līdz Nr. 19. Šeit ir īpaši klusa un mierīga mazpilsētas gaisotne, tālāk no ielu trokšņiem .

1876. gadā baptistu draudze kā lūgšanu namu izmantojusi ēku K. Valdemāra ielā 36. 1936. gadā uzcēla tagadējo baznīcu, bet ēka joprojām tiek labi uzturēta. Uz K. Valdemāra ielas ir vairākas 1930. gados celtas ēkas, kas bagātina arhitektūras kopainu ar starpkaru perioda funkcionālismu. Savukārt kafējnīcas ēka K. Valdemāra iela 13 pārstāv 1990. gadu postmodernismu.

3.1.5. Teritorija ap Kr. Valdemāra, Brīvības un Raiņa ielu (līdz Dundagas ielai)

Šīs pilsētas daļas vēsturiskās apbūves kvalitātes rada vides dažādība: vietām retināta apbūve mijas ar blīvu izvietojumu, nereti zemes gabalu robežas ir neregulāras, vienkopus ir gan koka, gan mūra ēkas ar maksimālo augstumu 2 stāvos. Šajā pilsētas daļā blakus ir gan sabiedriskas ēkas, gan dzīvojamās mājas, kas kopā veido formāli bagātīgas, interesantas, pat gleznieciskas pilsētas ainavas .

Izteismīgs ielu krustojums ar plašu pilsētas telpu Krišjāņa Valdemāra un Anša Lerha Puškaiša ielu krustojumā izveidojies 19. gadsimta beigās. Te atrodamas gan koka, gan mūra ēkas ar dažādiem apjomiem. Ēka Krišjāņa Valdemāra ielā 20 sākotnēji bijusi vienkārtīga.

Netālu ir Zvaigžņu ielas un K. Valdemāra ielas "asais" krustojums ar ēku Nr. 10, kuras šaurā gala fasāde ir savdabīgs Talsu "atpazīstamības zīme" visiem, kas iebruc pilsētā no Dundagas puses. Šeit daļa no apbūves ir zudusi un esošā apdzīvota tikai daļēji.

¹⁵Talsi gadskārtu griežos. Talsu rajona centrālā bibliotēka, 1993. 9. lpp.

Teritorijas rietumu puse Jaunās ielas, Baptistu ielas un Anša Lerha Puškaiša ielu rajonā raksturīga ar ievērojamu apzaļumojuma blīvumu.

3.1.6. Atsevišķas ēkas un to grupas

Talsu vēsturiskā centra teritorijā izdalāmas vairākas apbūves grupas ar atšķirīgu kultūrvidi veidojošu vērtības līmeni. Tas nenozīmē, ka kāda no tām būtu mazāk svarīga kopējā vēsturiskā centra vizuālā tēla izveidē un autentiskuma nodrošināšanā:

- **vēsturiski un arhitektoniski vērtīgas ēkas** (*Talsu ev. lut. baznīca, ēkas Baznīcas laukumā 1, Dzirnavu ielā 1, Jaunajā ielā 10, Jaunajā ielā 27, Kalna ielā 4, Rožu ielā 1, K. Mīlenbaha ielā 5, 10, 12, 14, u. c.*);
- **pilsētībūvnieciski nozīmīgas ēkas un ēku grupas** (*Zvaigžņu ielā 2, 4, 6; K. Valdemāra ielā 18, 20 kopā ar Anša Lerha Puškaiša ielas sākuma ēkas Nr. 2; Lielajā ielā 32, 34, 36, Laidzes ielā 21, 23, 25, 27; Lielā iela 3 kopā ar Raiņa ielas ēkām nr. 2, 4, 6, 8, bij. Talsu muižas saimniecības ēkas K. Valdemāra ielas galā, u. c.*);
- **Atsevišķas ēkas ārpus vēsturiskā centra un tā aizsargjoslas ar vērā ņemamu arhitektonisku, tipoloģisku, māksliniecisku un vēsturisku nozīmi** (*Brīvības ielā 17, 30, 1905. g. ielā 6, Zvaigžņu ielā 3 (aizsargjoslā), K. Valdemāra ielā 52, Lielgabalu ielā 2; Jaunajā ielā 10, Raiņa ielā 28, K. Mīlenbaha ielā 30, u. c.*);
- **Fona apbūve** (*K. Valdemāra ielā 20, Lielajā ielā 12, Laidzes ielā 13, Draudzības ielā 38, Dārza ielā 2, 1905. g. ielā 2, Laidzes ielā 14, Brīvības ielā 4, u. c.*);

3.1.7. 20. gs. otrajā pusē vēsturiskajā centrā izveidotā apbūve.

20. gadsimta 50-to un 70-to gadu dzīvojamās mājas biežāk tiek rekonstruētas, brīvi izmainot sākotnējo fasāžu arhitektūru un dzīvokļu plānojumu. Šeit jāatceras, ka 50-to gadu t.s. "Stalīna arhitektūras" stila piemēri jau šodien kļuvuši par arhitektūras vēstures neatņemamu daļu. Hronoloģiski šim periodam seko modernisma arhitektūras periods. Tā saglabāšanas nepieciešamība sabiedrības apziņā nostiprinās pakāpeniski. Īpaši pēdējā desmitgadē arvien plašāk izvērsas 1960. un 1970. gadu arhitektūras mantojuma apzināšana un adekvāta novērtēšana. Relatīvi nesenu arhitektūras objektu

vērtējums kultūrvēsturiskā aspektā allaž bijis komplicēts. Objektīvu šis un citu 20. gadsimta otrās puses ēku novērtējumu traucē to sliktais tehniskais stāvoklis. 20. gadsimta otrajā pusē un vēl 21. gadsimta sākumā apjomīgi jauni objekti tika celti, ignorējot vēsturiskās pilsētvides raksturu, tradīcijas, apjomus, detalizāciju un ielu būvlaides. Talsos raksturīgi negatīvi piemēri atrodami Krišjāņa Valdemāra ielā 16, 38 un 44 (20. gs.b.); K. Mīlenbaha ielā 16; Jaunajā ielā 4; Zvaigžņu ielā 6, 7 u. c.). Tādēļ rekonstrukcijas projekti 20. gadsimta otrās puses apbūvei jāizstrādā ar vienlīdz augstu atbildību kā senākām ēkām.

Atšķirībā no citām Latvijas mazpilsētām Talsu vēsturiskajā centrā nav daudz tādu pēckara ēku, kas degradētu vēsturisko pilsētvidi. Lielākās ainaviskās un silueta transformācijas radītas 1982. gadā, kad **Lielajā iela 4/6** tika uzcelta sakaru pakalpojumu ēka. Ar mūsdienu kritērijiem un attieksmi pret kultūras mantojumu tas nebūtu noticis. Bet šodien ar šo ēku dzīvo vesela paaudze, un tā ir kļuvusi par ierastu pilsētas ainavas daļu. Kādreizējai Sakaru pakalpojumu ēkai, kas šobrīd pieder AS Lattelekom, jāmeklē sabiedriski nozīmīga funkcija (augšējos stāvos nelielu izrāžu telpa, izstāžu zāle, u. t. t.).

Pilsētas ainavā izmaiņas ieviesa administratīvo ēku un viesnīcas kompleksa uzcelšana **Kareivju ielā 7**, kas celts laikā no 1975. līdz 1976. gadam.. Vienkāršie funkcionālie pelēkie un masīvie apjomi paralēlskaldņu formā pie Vilkmuižas krasta nogāzes izceļas uz apkārtējās mazstāvu apbūves fona. Administratīvo korpusu apjomi integrējas ainavā, pateicoties kokiem un apkārtnes apzaļumojumam, kas attīstījies 40 gadu laikā. Savrups ir viesnīcas apjoms, kas jāpieņem kā sava laikmeta atzinīgi novērtētas arhitektūras mantojums.¹⁶

Apbūve Lielajā iela 4/6 un Kareivju ielā 7 neatrodas tieši vēsturiskajā centrā, bet vēlāk noteiktajā aizsargjoslā. Līdz ar to tās ir uzskatāms piemērs aizsargjoslas nepieciešamībai un nozīmei.

Pirmais ūdens tornis Talsos tika uzbūvēts 1960 gados Zvaigžņu un J.Grota ielas krustojumā. 2013. gadā ūdens torni nojauca.¹⁷ Pašlaik **Sauleskalnā** atrodas otrs ūdenstornis. Tā ir apjomīga, apkārtnē pamanāma 1960. gadu tipveida būve. Talsos padomju laikā celtā ūdenstornja novietne ir veiksmīga tieši iespējamās revitalizācijas aspektā. No tā paveras viens no izcilākajiem pilsētas ainavas skatu punktiem – pāri

¹⁶ Projekta autori un īstenotāji saņēma atzinību un valsts prēmijas. *Skat. Talsu gadskārtu grāmata. Talsu rajona centrālā bibliotēka, 27. lpp.*

¹⁷ <http://www.talsuudens.lv/par-mums/vesture/>

Talsu ezeram uz vēsturisko pilsētas daļu. Ūdens tornis atrodas tehniski pieņemamā stāvoklī, un ir iespējama un rekomendējama tā pārveidošana par skatu torni ar publisku pieeju (piemēram, viens no risinājumiem ir neliela observatorija). Analogi risinājumi Latvijā jau ir īstenoti (piem. Aizputē). Skatu torņa izmantošanu var iekļaut sabiedriskās norisēs Tīguļkalnā un "Sauleskalna" brīvdabas estrādē.

Ezera ielā 1960. gados uz bijušās spēkstacijas pamatiem izbūvēts "biedrības" nams, bet tam blakus kolhozu tirgus laukums ar slēgtu paviljonu. Vēsturiskajā Talsu tirgus laukumā paviljona ēka nedaudz pārveidota, bet tomēr uzskatāma par nozīmīgu 20. gadsimta papildinājumu ar sava laika tipoloģisku piemēru. Šai ēkai nepieciešamas atrast jaunu funkciju.

Līdz atbilstošas funkcijas atrašanai un renovācijas pasākumiem, iepriekš minēto objektu prioritāte būtu to atbilstoša uzturēšana, veicot nepieciešamo remontu. Visaktuālāk tas nepieciešams ēkai Lielajā ielā 4/6, kur jāveic fasāžu remonts.

Vairāki objekti šodien jāpieņem kā sava laikmeta un arhitektūras liecinieki, kas jau ieguvuši vēsturisku nozīmi. To remonta un restaurācijas laikā jāizvairās no pārsteidzīgiem, nepārdomātiem risinājumiem. Tāda ēka ir 1960. gadu sākumā **K. Valdemāra 17a** uzceltais kinoteātris "Auseklis", kurai līdzšinējās pārbūves bijušas utilitāra rakstura, pakāpeniski degradējot oriģinālo arhitektūru.

Pilsētas slimnīcas ēkas **Voldemāra Ruģēna iela 7** pakāpenisku pārbūvju rezultātā izveidotais apjomīgais objekts atrodas reljefa ieplakā, līdz ar ko silueta un ainavas problēmas nerada.

Pie sava laika tipveida tirdzniecības centru ēkām pieskaitāms 1965. gadā uzceltais universālveikals "Kursa" **Brīvības ielā 17a**. Oriģinālais fasāžu izskats tiks ievērojami mainīts pēc fasāžu pārveidošanas 2018. gadā. Šajā objektā rekomendējams atsevišķi izvērtēt eventuālo vēsturisko interjeru kvalitāti.

Viena no interesantām ēkām, kas vistīcamāk celta 20. gadsimta 50. gados un ir vērtējama kā sava laika arhitektūras piemērs, atrodas **Raiņa ielā 28**. Tā atrodas tālu no vēsturiskā centra, savrup no apkārtējās apbūves, un uz to pagaidām neattiecas vēsturisko ēku arhitektūru reglamentējoši nosacījumi.¹⁸ Daudzdzīvokļu mūra 2 stāvu ēkai ir daudz oriģinālo detaļu tā ir saglabājusies ar augstu autentiskuma pakāpi. Lai to

¹⁸ Ēka atrodas ārpus šī pētījuma darba uzdevumā noteiktās teritorijas. Iespējams, ka atsevišķi nozīmīgi objekti atrodami arī rajonā otrpus Dundagas ielai un pilsētas nomalēs.

nodrošinātu arī turpmāk, rekomendējams rūpīgi apsvērt katra nākamā remonta veidu un apjomu.

Atsevišķas ēkas, kas celtas 21. gadsimta sākumā, bez pietātes pret esošo vēsturisko apbūvi.

- **Krišjāņa Valdemāra ielā 38.** Attiecībā pret apkārtējo mērogu pārāk masīvs un vienvēidīgs apjoms ar atkāpi no ielas apbūves līnijas.
- Tirdzniecības centrs apjoms pret **Krišjāņa Valdemāra ielā 44.** Ēkas novietne risināta prioritāri ar galveno ieeju no Jaunās ielas puses, ignorējot K. Valdemāra ielas pusē esošās teritorijas apbūves raksturu.

To, ka vēsturiskajā centrā iespējamās jaunbūves, bez negatīvas ietekmes uz tradicionālo pilsētvidi, piemēram, **K. Valdemāra ielā 48.** Īpaši veiksmīgs ir ražotne "Talsu piensaimnieks" **Kalna ielā 10** ar kafejnīcu "Piena sēta", kas ir klasisks piemērs pievilcīgas vecpilsētas izveidošanā. Diemžēl senākajā Talsu daļa ap Baznīckalnu tas ir vienīgais "pievilksanas punkts".

3.2. Ielas ainava

Lielajā ielā vairākas ēku grupas veido ielas fronti ar īpaši augstu autentiskumu. Tomēr līdzīgi apbūves fragmenti ir arī citviet, piemēram K. Mīlenbaha un Rožu ielas krustojumā, Kalna ielas sākumā, Kalēju ielā, K. Valdemāra ielas pāra numuru apbūve no Lielās ielas līdz Anša Lerha Puškaiša ielai.

Kā īpaša kultūrvēsturiski nozīmīga un autentiska ielas ainava Talsu vēsturiskā centra teritorijā atzīmējami:

- ✓ Lielā iela visā tās garumā un Ūdens iela,
- ✓ Laidzes ielas sākums no savienojuma ar Rožu ielu,
- ✓ Kārļa Mīlenbaha iela līdz Saules ielai,
- ✓ Kalna iela,
- ✓ Kalēju iela.

Neskatoties uz augsto kultūrvides autentiskuma pakāpi, vēsturiskajā centrā izveidojušās zonas, kas nav atbilstošas pilsētas apbūves raksturam un principiem, līdz ar ko rada nesakārtotas un haotiski izveidojušās apbūves iespaidu, nav telpiski uztveramas ne kā kvartāls, ne skvērs. Šādām teritorijām rekomendējams atjaunot telpiski un arhitektoniski piemērotu apbūvi gar ielas fronti vai vēsturisko ēku vietās.

Tāda vieta ir K. Mīlenbaha ielā 13, Raiņa un Jaunās ielas stūrī, kur ir lielāks vēsturisko ēku zudums, pie Anša Lerha Puškaiša un K. Valdemāra ielu krustojuma.

Vēsturiskajā centrā un potenciālajās aizsargājamās teritorijās būtiski saglabāt esošo ielu tīklu, ielas telpas mērogu, ielu platumu. Ir vietas, kur tas pirmajā mirklī var likties ērti un nepieciešami. Piemēram, pie Krišjāņa Valdemāra un Anša Lerha Puškaiša ielu krustojuma, zūdot 2 zemes gabalu apbūvei, izveidojies plašs laukums. Lai arī realitātē tādas pilsētas auduma transformācijas ir maz ticamas, tomēr jāatgādina, ka eventuālas ielas vēsturiskā ielu trasējuma izmaiņas, "veidojot it kā ērtāku un vienkāršāku pagriezieni", nav pieļaujams.

Ielas līmenis un lieveņi

20. gadsimta otrajā pusē ielas līmenis ievērojami pieaudzis, daudzviet sasniedzot sliekšņus. Līdz ar to zudusi nepieciešamība pēc uzeju lieveņiem, kas bijuši 2-4 pakāpienus augsti. Jāatzīmē, ka Talsos, analogi kā Kuldīgā, bijis izplatīts īpaši izbūvēts lievenis ar vienpusēju uzeju un kāpņu margām (Lielā iela 29, Laidzes ielā¹⁹).

Balkoni

Vairākām ēkām zuduši kādreizējie otrā stāva balkoni (Lielā iela 26, 27, 29, Fabrikas ielā 21, u.c.). Balkons ir viens no raksturīgākajiem mazpilsētas ielas divstāvu apbūves elementiem. Nereti tas ir galvenais akcents divstāvu dzīvokļu mājai (Lerha K. Valdemāra ielā 18).

Stūra ieejas

Stūra ieeja tirgotavā sen atzīta kā veiksmīgs risinājums, kas arī daudzviet īstenots un saglabāts (Lielajā ielā 24). Talsos šādas ieejas bijušas daudzām ēkām, kas atrodas ielu krustojumos. Daļa no ieejām aizbūvētas 20. gadsimta otrajā pusē mainoties politiskajiem un ekonomiskiem apstākļiem, likvidējot individuālo uzņēmējdarbību (Lielajā iela 26). Stūra ieejas risinājumu rekomendējams saglabāt pat tad, ja konkrētā brīdī funkcionāli tā nav nepieciešama, jo tā ir daļa no autentiskas vecpilsētas vides.

Jumti, jumta segums

Talsu vecpilsētas kultūrainavai raksturīgi jumti ar sarkanu S veida dakstiņu un gludu lokšņu skārda segumu. Skārda jumti dominē salīdzinoši jaunākām ēkām ar

¹⁹ TNMM 4357.

lēzeņiem jumtiem. Zem dakstiņu seguma parasti atrodas skaidu zemsegums, kas raksturīgs Kurzemes reģiona arhitektūrai. Talsu vēsturiskajām ēkām konsekventi lietoti divslīpju jumti ar pusšļauptām jumtgalēm.²⁰

3.3. Palīgēkas jeb "fona" apbūve

Nozīmīga ir t. s. fona apbūve – iekšpagalmos pārsvarā ir saimnieciska rakstura palīgceltnes, piemēram, malkas šķūņi, noliktavas, kūtis, ratnīcas un citas saimniecības ēkas u. c. Raksturīgs iekšpagalmu elements ir malkas šķūņi un koka vai mūra saimniecības ēkas, kas lielākoties ir pagalmos un domātas mājas īrnieku mantu nolikšanai, kā arī dažāda veida saimnieciskām darbībām. Starp esošajām palīgēkām tikai neliela daļa uzskatāmas par sākotnējām. Vēsturiskās palīgēkas būvētas gan kā vienstāva, gan divstāvu ēkas. Kopumā pagalmos esošās saimniecības ēkas pakļautas lielākam iznīcības riskam nekā dzīvojamās mājas. Pašlaik Talsu vēsturiskajā centrā daudzviet saglabājusies malkas apkure un palīgēkas tiek aktīvi izmantotas malkas glabāšanai. Pēc ēku pieslēgšanas pilsētas siltumtīklam arvien samazināsies būtisko fona apbūves elementu funkcionālā nepieciešamība, kas momentā radīs tās izzušanas draudus. Jāparedz konkrēti pasākumi šo ēku tipa saglabāšanai, jo faktiski pilsētā vairs ir tikai daži vēsturiskie oriģināli. Jaunas saimniecības ēkas nav jābūvē kā tiešas kopijas, bet jāmeklē mūsdienīgi risinājumi, ar raksturīgām pazīmēm - koka vai koka un mūra konstrukciju kombinācijā. Respektīvi, būtu nepieciešams būvnoteikumos iestrādāt punktus, kas paredzētu "fona" apbūves, kā kultūrvēsturisku pilsētībūvniecības elementu saglabāšanu. Daudzviet ir 20. gadsimta otrajā pusē būvēti malkas šķūņi, kuros izmantoti baltie silikāta ķieģeļi. Nereti šo būvju kopskats ir pārāk agresīvs pagalmu noskaņai. Lai to pieklusinātu, rekomendējams balto ķieģeļu mūrējumu nokrāsot vai nu sarkanu (tuvinot vēsturisko ķieģeļu izskatam), vai cita vēsturiskai apbūvei harmoniskā tonī. Intīmā vide, kas veidojas iekšpagalmos, pateicoties palīgēku atšķirīgajam mērogam uzskatāma par neatņemamu vēsturiskā centra apbūves specifikas un autentiskuma sastāvdaļu.

Mazpilsētu aprīkošana ar centralizētu ūdens padevi notika pakāpeniski tikai 20. gadsimtā. Tādēļ kā vēsturiskās pilsētvides elements jāatzīmē ūdens pumpja „namiņš” – vairāk vai mazāk dekoratīva būve, kas ietvēra ūdens pumpja virszemes daļu. Tā deva iespēju ziemā, atbilstoši izolējot, aizsargāt pumpi pret aizsalšanu. Ūdens pumpja namiņš rekonstruēts Ventspilī viduslaiku pils teritorijā un Kuldīgā. Talsos līdzīgas būves bijušas Ūdens ielas galā²¹

²⁰ Jansons G. Kurzemes pilsētu senās koka ēkas. 17. gs. – 19. gs. vidus. Rīga, 1982.41. lpp.

²¹ TNMM 5749.

4. REKOMENDĀCIJAS APBŪVES NOTEIKUMIEM AIZSARGĀJAMĀS KULTŪRVĒSTURISKAJĀS TERITORIJĀS UN OBJEKTOS.

Talsu pilsētas apbūves noteikumi attiecas uz teritorijām, kurās ir *respektējama* vēsturiski izveidojusies pilsētībūvnieciskā kultūrvide un atsevišķiem vēsturiski nozīmīgiem objektiem. Pilsētas apbūves noteikumi ir juridiski formulētas prasības līdz ar Talsu pilsētas teritorijas plānojumā paredzētajiem citiem nosacījumiem, ir saistoši visiem zemesgabalu un ēku īpašniekiem vai lietotājiem. Tādēļ to redakcijā ir svarīga precizitāte un loģiskums. Ja gadījumā netiek izstrādāti jauni pilsētas apbūves noteikumi, tad līdz jaunu noteikumu apstiprināšanai atsevišķi papildinājumi un grozījumi var tikt pieņemti Talsu pilsētas domē, kā esošo saistošo apbūves noteikumu sadaļa.

Praksē "Apbūves noteikumi" lietojami kopā ar pamatdatiem par zemes gabalu un tā apbūvi - konspektīvu dokumentu komplektu, kurā raksturoti paredzamie aprūtinājumi pirkšanas - pārdošanas gadījumā:

- 1) objekta dabā esošā un prognozējamā arhitektoniski mākslinieciskā nozīme (maksimāli uzskaitot saglabājamās elementus);
- 2) objekta konstruktīvais stāvoklis un prognozes;
- 3) īpašniekiem, lietotājiem un potenciālajiem pircējiem rekomendējamie ēku un zemes gabalu izmantošanas veidi.

Šos pamatdatus palīdz veidot šajā pētījumā ietvertās ēku arhitektūru raksturojošās anketas.

"Pamatdati" kopā ar apbūves noteikumiem atvieglos saimnieciskās darbības organizēšanu, kalpos kā pamatinformācija plānošanai, projektēšanai u.c. darbībai vēsturiskajā apbūvē. Īpaši detālpilnošanas gadījumā, kā arī uzsāktas projektēšanas un būvniecības gadījumos.

Talsu novada teritorijas plānojuma izstrādes laikā tika noteikti novada kultūrvēsturiskie un dabas objekti. Tie ir objekti, kuriem nav piešķirts valsts aizsardzības statuss, apstiprinot tos ar normatīvajiem aktiem, bet tiem ir svarīga nozīme novada kontekstā. Pagaidām teritorijas plānojumā šiem objektiem un teritorijām speciālas aizsardzības un izmantošanas prasības nav noteiktas, t. sk. arī nav noteiktas aizsargjoslas (aizsardzības zonas). Galvenokārt tie ir pašvaldības pārziņā esoši

kultūrvēsturiski objekti, par kuru apsaimniekošanu atbildīga ir pašvaldība.²² Tā ir definēta situācija novadā. Analogi to var attiecināt uz pašu Talsu pilsētu, kur ir relatīvi ievērojams pilsētvidei nozīmīgu objektu skaits. Tikai šeit liela daļa vēsturiski nozīmīgu objektu ir privātīpašums.

Par paradoksālu jāuzskata fakts, ka pašlaik Talsu pilsētā, kur saglabājušās dzīvojamās ēkas vismaz no 18. gadsimta beigām, arhitektūras pieminekļa statuss piešķirts tikai vienai dzīvojamai mājai (Baznīcas laukumā 1).²³ Zināms, ka pilsētas apbūve īpaši pieaug 19. gadsimta pirmajā pusē, šajā laika celto ēku kultūrvēsturiskā vērtība Talsu pilsētas mērogā nav apstrīdama. Pašlaik virkne 19. un 20. gadsimta un, iespējams, senāku arhitektūras paraugu ar augstu autentiskuma potenciālu paliek ārpus aizsardzības statusa. Galvenais iemesls ir informācijas trūkums par atsevišķiem Talsu objektiem. Pilsētā ir ārkārtīgi maz ēku, kuru arhitektūra (fasādes, interjers, detaļas) būtu pētīta, vai vismaz apzināta inventarizācijas līmenī. Līdz ar to ļoti ticami, ka atsevišķas senākās ēkas var atrasties pat ārpus teorētiski pieņemtām vēsturiskā centra robežām. Tātad pret esošās vēsturiskās pilsētvides eventuālām transformācijām jāattiecas ļoti atbildīgi, iepriekš obligāti veicot visus nepieciešamos izpētes darbus, kā arī papildinot apbūves noteikumus atbilstoši reālai situācijai pilsētā un sabiedrības atbildīgai attieksmei pret kultūras mantojumu valstī kopumā.

Ja ēka vai zemesgabals atrodas kādā no kultūras pieminekļu teritorijām, piemēram, Talsu vēsturiskajā centrā, tad uz to attiecas prasības, ko nosaka LR "Likums par kultūras pieminekļu aizsardzību". Taču šis daudzviet dokumentos ietvertais teksts ir pārāk vispārināts un nav pietiekošs konkrētai rīcībai. Apbūves noteikumi šīs pamatprasības papildina un attiecas gan uz likumā noteiktām aizsardzības teritorijām, gan uz pārējām kultūrvēsturiski aizsargājamām teritorijām un atsevišķiem objektiem. Apbūves noteikumu uzdevums šajā gadījumā ir aizsargāt vēsturisko pilsētvidi (zemes gabalus un būves) pret neprofesionāliem (nepārdomātiem, haotiskiem, patvaļīgiem, kaitnieciskiem u.tml.) būvniecības pasākumiem. Taču noteikumiem nav tikai ierobežojošs raksturs. Apbūves noteikumi aizsargājamās teritorijās un objektos palīdz atrast nepieciešamos kompromisa risinājumus problēmsituācijās, jo ir savlaicīgi

²²Apstiprināts ar Talsu novada domes 14.05.2015. sēdes lēmumu Nr.232 (protokols Nr.12, 12.punkts) „Par Talsu novada teritorijas plānojuma apstiprināšanu”.

²³ Ēkas arhitektoniski mākslinieciskā izpēte veikta salīdzinoši nesen – 2018. gadā, nosakot iespējamo datējumu: 18. gs. b., 19. gs. s. Skat. Zviedrāns J., Veinberga K. Ēka Talsos, Baznīcas laukumā 1. arhitektoniski mākslinieciskā izpēte. 2018. Manuskripts izpildītāju un pasūtītāja arhīvā.

informējoši un atspoguļo zemes īpašnieku vai lietotāju tiesības attiecībā uz viņu īpašumā vai lietojumā esošā zemesgabala izmantošanu.

Pašlaik spēkā esošie būvnoteikumi ir apstiprināti ar Talsu novada domes 14.05.2015. sēdes lēmumu Nr.232 (protokols Nr.12, 12.punkts) „Par Talsu novada teritorijas plānojuma apstiprināšanu”. Teritorijas plānojuma teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumi un grafiskā daļa – funkcionālais zonējums un pilsētu un ciemu robežas apstiprinātas ar pašvaldības 14.05.2015. saistošajiem noteikumiem Nr.15 „Par Talsu novada teritorijas plānojuma grafisko daļu un teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumiem”.²⁴ Šajā dokumentā iestrādātas visai detalizētas prasības, kas jāievēro vēsturiskajā pilsētvidē kopumā un darbībās ar atsevišķiem objektiem. Piemēram, punktā 10.1. un 10.2. ir skaidri formulētas vispārējas prasības. Savukārt Talsu pilsētas teritorijas plānojuma teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumi, kas pieņemti 13. 02. 2003. Talsu pilsētas domes sēdē (protokols Nr. 3, 8.pr. un grozījumi 26.11.2007., prot. Nr. 25, 11. par.), jau detalizēti nosaka darbības pilsētas vidē, t. sk. tik aktuālo “Logu nomaiņas projektu” (p. 4.17.).

Esošie būvnoteikumi ir pietiekoši detalizēti, bet to īstenošana praksē ir apgrūtināta arī neskaidro un neveiklo formulējumu dēļ. Te nepieciešama teksta literāra redakcija. Atsevišķas prasības būtu jāpārskata un jāpapildina ar skaidrojošu daļu. Apstākļos, kad pilsētā joprojām ir vēsturiskas ēkas, kas celtas Latvijas mazpilsētu apbūvei tradicionālā guļbūves tehnikā, punktā 4.16.3. rakstīts: “Ēkām nav atļauts guļbūvju fasāžu risinājums”. Te būtu jāpaskaidro, kādos apstākļos, kādi ir izņēmuma gadījumi, vai - konkrēti kādā izpildījumā tas nav pieļaujams (koka sienu guļbūves konstrukcija ir dažāda, turklāt tā var būt arī apšūta u. t. t.).

8. nodaļā “Prasības kultūras pieminekļiem un to aizsardzības zonai” punktā 8. 2. ir noteikumi visiem kultūras pieminekļiem un to aizsardzības zonai . Apakšpunktā 8.2.1. 2) ir nosacījums par attālumu starp ēkām, kas virsrakstā formulēta kā “prasības kultūras pieminekļiem”. Vēsturiskajā apbūvē ir savs jau esošs apbūves izvietojums, kas lielākoties neatbilst mūsdienu normatīviem. Līdzīgu pretrunu ietver nosacījumi par ēku augstumu apakšpunktā 4). Papildinājumiem vēsturiskajā apbūvē vienmēr būtisks ir esošais konteksts. Piemēram, Lielajā ielā 30 esošā ēka atrodas ar ievērojamu atkāpi no ielas iedibinātās būvlaides. Atšķirībā no citiem *pārrāvumiem* ielas apbūvē, kas radušies zūdot kādai ēkai (Lielā iela 23 u. c.), šī atkāpe pastāv vismaz kopš 19. gadsimta vidus.

²⁴ http://www.talsi.lv/uploads/filedir/Talsu_novada_TIAN_1.pdf

Nav izslēdzams, ka ielas apbūvē, atjaunojot apbūvi zudušās vietās un, ievērojot 8. nodaļā izvirzītos nosacījumus, nav iegūstams arhitektoniski apmierinošs rezultāts. Tādēļ rekomendējams noteikumu formulējumu pārstrādāt atbilstoši reālai vēsturiskajai situācijai, paredzot atkāpes īpašiem gadījumiem.

Īpatnējs, ar neskaidru pamatojumu, ir punkta 8.2.3.3. formulējums: "Pirmo stāvu logiem ar dalījumu rūtīs ieteicams paredzēt slēģus".

Punktā 8.3.3. fasāžu apdarei liegts izmantot "plastikāta krāsas". Precīzāks formulējums būtu "krāsas, kas izgatavotas uz sintētisko sveķu bāzes".²⁵

Punktā 8.4.3. "Jumta gabarītos iebūvētām logailām jābūt vismaz 1,5m attālumā no kaimiņu robežas". Iespējams, šis nosacījums ļauj preventīvi nodrošināties pret jaunbūvi, kuras arhitektūra veidota tā, ka jumta logi izvietoti gandrīz pie pašas ēkas sānu malas (?).

Konstatējamas divas būtiskas problēmas :

- 1) Pašreizējā brīža situācijā (21. gadsimta otrā dekādē), kad Talsu pilsētā ar acīmredzamu arhitektoniski nozīmīgu vēsturisku ēku klāstu, joprojām nav pārskatīts arhitektūras pieminekļu sarasts un skaits. Proti, nozīmīgiem vēsturiskiem objektiem nav oficiāli piešķirta valsts nozīmes pieminekļa statusa. Protams, lēmums par aizsardzības statusu ir jāpamato ar zinātniski pamatotiem datiem par objektu, ko iegūst profesionālu veikta pētījuma vai vismaz detalizētas apsekošanas rezultātā. Šis jautājums palicis ārpus pašvaldības darba un valsts kultūras mantojuma pārvades prioritātēm kopš 20. gadsimta beigām. Talsu pilsētā arhitektoniski mākslinieciskā izpēte veikta tikai dažām ēkām (!), kaut, vismaz inventarizācijas līmenī, šiem pētījumiem (slēdzienam, atzinumam) jābūt katrai vēsturiskajā centrā esošai ēkai. Tā tas notiek lielākajā daļā Latvijas pilsētās, un Talsi nevar būt izņēmums. Šī pētījuma ietvaros izstrādāti vēsturiskā centra ēku hipotētiskie datējumi un anketas ar konspektīvu informāciju (skat. 2. sējumu un grafisko daļu). Tomēr tas ir tikai primārais informācijas avots.
- 2) Esošo būvnoteikumu prasības ne vienmēr tiek ievērotas. Nedarbojas kontroles mehānisms.

Rekomendējams:

²⁵

Šī definīcija jāpilnveido, konsultējoties ar krāsu izgatavotājiem un ražotājiem.

- 1) Aktivizēt sadarbību starp pašvaldību un Nacionālā kultūras mantojuma pārvaldi (NKMP). Līdzšinējā pieeja – gaidīt centralizētas aktivitātes no valsts - nav attaisnojamas. Jāvēršas pie NKMP ar sadarbības un konsultāciju lūgumu, ar mērķi pārskatīt arhitektūras pieminekļu sarakstu, to paplašinot (Talsu gadījumā pat nav ko samazināt).
- 2) Pēdējās dekādēs NKMP kā valsts institūcija ir ievērojami mainījusies un pilnveidojusies kultūrpolitikas aspektā, uzsvāru liekot uz sadarbību ar sabiedrību. Kontroles un uzraudzības darbs vairs netiek izvirzīts kā galvenais uzdevums (protams, to saglabājot). Līdzīgi varētu pilnveidot Talsu būvvaldes darbu, blakus prasību un kontroles funkcijai, paplašinot sadarbību ar iedzīvotājiem. Viens no veidiem ir regulāra skaidrojoša informācija vietējos plašsaziņas līdzekļos, tikšanās ar sabiedrību, problemātisku jautājumu izskaidrošana u. tml..
- 3) Sadarbībā ar privātpersonām, izstrādāt priekšlikumus līdzfinansējuma mehānismiem vēsturisku objektu atjaunošanas gadījumos. Vairākām pašvaldībām Latvijā šāda pieredze ir.
- 4) Lai sekmīgi īstenotu iepriekšējos trīs punktus ieteikto, aktīvāk pārņemt citu pašvaldību un sabiedrisko organizāciju pieredzi.
- 5) Pārskatīt un rediģēt būvnoteikumu tekstu attiecībā uz darbībām vēsturiskajā centrā un tā aizsargjoslā.

Rekomendējams esošajos būvnoteikumos ietvert atsevišķu terminu skaidrojumus vai papildināt jau esošās definīcijas :

Par "robežām"- Ja rodas neskaidrības par plānā attēlotajām teritoriju robežām, tad jāievēro, ka aizsargājamo teritoriju robežas ir ielu sarkanā līnija vai zemesgabalu robežas, ja vien acīmredzami nav attēlots citādi.

"Vēsturiska ēka" - ēka, kas celta līdz 20. gs. 70 gadiem, t. sk. kultūras pieminekļi, kā arī vēlāk celtas ēkas, ja tām noteikta īpaša mākslinieciska vai kultūrvēsturiska vērtība.

"Vēsturiskas ēkas konservācija" - vēsturiskas ēkas vai tās daļas esošā saglabātības stāvokļa fizikāla, ķīmiska, būvnieciska nostiprināšana. Jēdziens ietver plašākas darbības ar vēstures pieminekļiem, arī remontu un restaurāciju.

"Vēsturiskas ēkas remonts" - kārtējie vēsturiskas ēkas uzturēšanas un kopšanas darbi.

"Atjaunošana" - būves remonts (kapitālais remonts), kas tiek veikts, lai to atjaunotu, nomainot nolietotojus nesošos elementus vai konstrukcijas, kā arī mērķtiecīgu funkcionālu vai tehnisku uzlabojumu ieviešana būvē, neizmainot tās apjomu.

"Restaurācija" - atjaunošana, ievērojot vēsturiskos uzslāņojumus un izslēdzot hipotētisku izmaiņšanu. Ņemot vērā, ka termins "restaurācija" tiek visbiežāk lietots nevietā un nezinot tā nozīmi, šis nozares profesionāļu vispārēji atzīts termina skaidrojums ir īpaši svarīgs (pat, ja birokrātisku iemeslu dēļ, būvniecības likumā vai citos normatīvajos aktos tas pagaidām ir atšķirīgs).

"Pārbūve" - nozīmē: dažādas vēsturiskas ēkas pārbūves: ēku vai to daļu nojaukšana, vecu sienu izlaušana un jaunu celšana ēku iekšienē, jaunu logu un durvju ailu izlaušana, fasāžu pārbūves, fasāžu apdares un apmetuma izmaiņas (t.sk. fasāžu krāsošanai), jumta seguma nomaiņa, jaunu logu un durvju ielikšana, jaunu apkures vietu, pavardu, krāšņu dūmeņu ierīkošanai un veco pārbūvei, kāpņu un jumtu stāvu izbūvei, apjoma izmaiņām.

"Pilsētbūvniecības piemineklis" nozīmē ar likumu noteiktu un aizsargātu, īpaši vērtīgu vēsturiskās pilsētvides teritoriju, kur ir spēkā kultūras pieminekļu aizsardzības prasības.

"Pilsētbūvniecības pieminekļa aizsargjosla" – noteikta josla ap pilsētbūvniecības pieminekli, nozīmē aizsargājamās apbūves teritoriju, kur jā saglabā tajā esošā vēsturiskā apbūve, pilsētvides mērogs un raksturs, lai neradītu negatīvu ietekmi uz pieminekli.

Daži formulējumi un komentāri, kas var būt noderīgi apbūves noteikumu redakcijai:

- Vēsturiskās apbūves uztveres nodrošināšanai nepieciešams izvairīties no tādas jaunu ēku izvietojuma vēsturiskās ēkas tuvumā, kas radītu nevēlamu fonu pieminekļa vizuālajai uztverei. Šis nosacījums īpaši svarīgs Talsiem to izcilās ainaviskās kvalitātes dēļ.
- Nav pieļaujama tādu transporta maģistrāļu un mezglu, estakāžu, tiltu un citu inženiertehnisko būvju celtniecība, kas traucē uztvert vietas vēsturisko veidolu. Ja to celtniecība ir nepieciešama, jāizmanto tādi tehniski paņēmieni un konstrukcijas, kas nedisonē ar apdzīvotās vietas vēsturisko daļu.
- Vēsturisku ēku restaurācijas projektos stāvu plāniem, fasādēm un griezumiem jābūt mērogā 1:50. Tas nozīmē, ka nepieciešamības gadījumā jāveic situācijas

uzmērīšanas darbi. Vienkāršākām ēkām pieļaujams izmantot tehniskās inventarizācijas biroja veiktos plānu skiču veida uzmērījumus, kas ir mērogā 1:100. Tomēr jārēķinās, ka šie plāni, savas izteiktās neprecizitātes dēļ, visbiežāk ir maldinoši pasūtītājam, projektētājam un kontrolējošām institūcijām.

- Nekustamos kultūras pieminekļus drīkst pārvietot vai pārveidot tikai izņēmuma gadījumos ar Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes atļauju. Kultūras pieminekļa pārveidošana vai tā aizstāšana ar jaunām daļām pieļaujama tikai tad, ja tā ir vienīgā iespēja kā saglabāt pieminekli, vai arī tad, ja pārveidojuma rezultātā nepazeminās pieminekļa kultūrvēsturiskā vērtība.
- Būvniecību brīvstāvošu kultūras pieminekļu aizsardzības zonās (aizsargjoslās) regulē "Kultūras pieminekļu uzskaites, aizsardzības, izmantošanas un restaurācijas noteikumu" 38.pants. (LR MP 26.11.92. lēmums Nr.506). Par "brīvstāvošu kultūras pieminekli" var uzskatīt kādu vēsturisku ēku, kas palikusi savrup pēc senāka apbūves kompleksa apbūves nojaukšanas, vai zemes gabala robežu izmaiņām. Talsos ir vairākas ēkas, kas arhitektoniskās kvalitātes dēļ būtu saglabājamas un aizsargājamas pat ar pieminekļa statusu.

Piemēram, bijusī "Leču" saimniecības dzīvojamā māja Brīvības ielā 17. 20. gadsimta pirmajā pusē plašas teritorijas starp tag. Rīgas, Brīvības un Andreja Pumpura ielām piederēja Leču mājām. Uz šīs zemes tagad ir gan pieminekļi, gan slimnīca un citas pilsētai piederošas ēkas. No kādreizējās apbūves saglabājusies Leču saimnieku māja Brīvības ielā 17 ar nelielu zemes gabalu. Arhitektoniski izteismīgā ēka celta vai pārbūvēta 1912. gadā un kopā ar blakus esošo nogāzi, dīķi un parku veido vienotu ainavisku ansambli. Pašlaik ēka tiek pakāpeniski patvaļīgi pārveidota, degradējot tās arhitektūru.

Atsevišķi formulējumi par svarīgākajiem aizsargājamiem pilsētbūvnieciskajiem elementiem, kas var būt noderīgi apbūves noteikumu redakcijai:

- ***Vēsturiskās apbūves plānojuma struktūra un ielu tīkls.***

Jāņem vērā vēsturiski izveidojušās izmaiņas. Baznīckalna teritorijā pašlaik ir daži ielu krustojumi, kas līdzinās nelieliem laukumiem un kļuvuši par Talsu vecpilsētas sava veida vizuālu atpazīšanas zīmi. Tie ir t. s. Baznīcas laukums (Rožu un Laidzes ielu krustojumā). Ar to saistās Lielās ielas "pagarinājums", šķērsojot Kārļa Mīlenbaha ielu. Arī šeit ir plašāks laukums. Taču šāda ielu

struktūra izveidojusies, izzūdot daļai no vecās apbūves. Tā radies plašais savienojums starp Lielo un Rožu ielām. Mūsdienās grūti iedomāties, ka Lielā iela strauji aprāvās, Baznīckalnā sasniedzot tag. Kārļa Mīlenbaha ielu – to aizšķērsoja 2 stāvu ēka. Arī "laukums" pie Tautas nama Lielās ielas un Fabrikas ielas krustojumā radies pēc mūra ēkas nojaukšanas.

- ***Apbūves telpiskais izveidojums.***

Talsos apbūves fronte lielākoties ir tradicionāla – gar ielu. Brīvie laukumi parasti saistās ar zudušu ēku vietām. Tomēr ir izņēmumi: ēka Lielajā ielā 30 celta atstatus no ielas, pakalnā. To apliecina jau 19. gs. v. plāns un 1860. gadu Talsu panorāmas zīmējums.

Visai tradicionāls risinājums mazpilsētu ēkām ir uzejas kāpņu lieveņi. Tie redzami vairākām ēkām 19. gs. v. plānā un vēsturiskajos fotoattēlos.

- ***Tradicionālie būvniecības un apdares materiāli, dekoratīvie elementi.***

Rekomendējams noteikt tās ielas vai to posmus, kurām saglabājams un atjaunojams bruģa segums, piemēram, Kalna iela, Kalēju iela, Baznīcas laukums, Dzirnavu iela u. c.. Starpkaru laikā viens no ietvju seguma veidiem bijis asfalts vidusdaļā ar bruģi malās. Līdzīgs risinājums iespējams, aizvietojot asfalta joslu ar betona plāksnēm.

Pilsētas vēsturiskajām koka ēkām ir dažas, tieši Talsiem, raksturīgas iezīmes, kā fasādes apšuvuma stūru nosegdēji ar dekoratīvi iegrieztām slīpām rievām. Daudzām ķieģeļu mūra ēkām ir savdabīgi veidota ķieģeļu mūra starpdzega. Vairāku starpkara perioda ēku fasāžu apdarei izmantoti betona masas kvadri. Šādu un tamlīdzīgu elementu un pazīmju uzskaitījums iespējams pēc visaptverošas pilsētas vēsturisko ēku inventarizācijas.

- ***Tradicionālās mazās arhitektūras formas.***

Nelielu kiosku u. tml. ēciņu projektēšanai, gan kā tiešu, gan netiešu formālu paraugu, rekomendējams izmantot vēsturiskajos Talsu fotoattēlos redzamos 20. gadsimta pirmās puses paraugus.

- ***Ainava un tās mērogs.***

Talsos ir tipiskas mazpilsētai raksturīgas mēroga ielu perspektīvas un plašu laukumu harmonisks risinājums kopā ar izteikto reljefu, kas veido pilsētas vēsturiskā centra ainaviskās kvalitātes. Ainaviski mijas plaši skati - tikpat kā bez apbūves - ar apzaļumojumu, kas ir kopā ar apbūvi. Īpaši saglabājama un pārdomāti attīstāma ir viena no pilsētas vēsturiskā centra apbūves raksturīgākajām ainavām – skats uz pilsētu pāri Talsu ezeram. Par "sensitīvu" uzskatāma ainava no Dzirnalkalna. Te dominē apzaļumojums un neapbūvēta ainava, ko ļoti viegli deformēt ar nepārdomātiem būvnieciskiem pasākumiem.

- ***Panorāmas un siluets.***

Tā kā Talsu vēsturiskā centra apbūves un ainavas unikalitāte ir izteiktajā reljefā, pilsētai ir vairāki nozīmīgi skatu punkti, no kuriem uztverama pilsētas panorāma un siluets. Nav pieļaujamas jaunbūves, kas kontrastē un deformē Talsu panorāmu, kas redzama pāri Talsu ezeram. Pilsētas vēsturē jau ir pieredze, kad Lielajā ielā 4/6 tika uzcelta jaunbūve, ievērojami degradējot pilsētas panorāmu.²⁶ Tas nozīmē, ka jebkuras jaunbūves, arī vēsturiskās apbūves fonā, piemēram, Vilkmuižas ezera dienvidu galā, jāplāno ar lielu atbildību. Talsu apstākļos līdzīgas prasības ir arī citos skatu punktos (no Ķēniņkalna, no Pilskalna, no Dzirnalkalna). Vēsturiskā centra siluetā kā izteikta vertikālas dominante ir luterāņu baznīca.

- ***Vēsturisku celtnu konstrukcijas kultūras slāni.***

Kultūras slānis - vēsturiski izveidojies uzslāņojums no pamatzemes līdz tagadējai zemes virsmai. Arhitektūras pieminekļu robežās tas atrodas valsts aizsardzībā. Darbi ielās un laukumos, kas saistīti ar inženierkomunikāciju būvi, pagrabu padziļināšanu un pamatu nostiprināšanu ēkām, būvbedres rakšanu jaunceltnēm, kā arī jebkuri citi darbi, kas skar kultūras slāni vēsturiskā centra teritorijā veicami tikai ar Talsu pilsētas būvvaldes īpašu atļauju un ar NKMP atļauju, ja tie notiek arheoloģijas pieminekļu teritorijā.

Pieļaujams no jauna apbūvēt vēsturiskos zemesgabalus, kuros zudusi to kādreizējā apbūve. Jaunbūves projekta stadijā jāizanalizē pieejamie arhīvu materiāli par iepriekšējo apbūvi. No vēsturiskā un tehniskā viedokļa jāizvērtē būvbedres rakšanas gaitā atsegtās vēsturiskās konstrukcijas, nosakot to

²⁶

Skat. apakšnodaļu "20. gs. otrajā pusē vēsturiskajā centrā izveidotā apbūve".

iespējamo saglabāšanas nepieciešamību. Ja nepieciešams, tās jāfiksē. Tikai pēc tam izstrādājams projekta galīgais variants.

- ***Apbūves blīvums, jaunceltnes, apjoma, augstuma un citi ierobežojumi.***

- ✓ Rekonstrukcijas gadījumos jārespektē vēsturiskā centra daļai raksturīgais vēsturiskās apbūves blīvums. Nav atbalstāmi tādi pārplānošanas pasākumi, kas radītu jaunas, plašas neapbūvētas teritorijas kādreizējās apbūves vietā, piemēram, Krišjāņa Valdemāra ielā pie krustojuma ar Anša Lerha Puškaiša ielu ir plašāks zudušas piebūves laukums.
- ✓ Apbūvējamā zemes gabala robežām jāsakrīt ar vēsturiskajām zemes gabala robežām, kas fiksētas uz 1940.gadu. Pieļaujama vēsturiski izveidojušos zemes gabalu apvienošana ar noteikumu, ka netiek mainīta ielas sarkanā līnija un katra zemes gabala robežās tiek veidoti atsevišķi būvapjomi ar atšķirīgām fasādēm.
- ✓ Talsu novada būvvaldei ir tiesības ierobežot jaunceltnu augstumus gadījumos, ja tās tiek celtas tiešā vēsturiski un arhitektoniski vērtīgu ēku tuvumā, kā arī citos gadījumos, kad normās pieļaujamais maksimālais jaunceltnes augstums kaitē harmoniskai apbūves ainavai.
- ✓ Ja nepieciešama vēsturisku ēku ārsienu siltināšana, tā veicama no interjera, nekaitējot ēkas tehniskajam stāvoklim un interjera mākslinieciskajai apdarei.
- ✓ Pirms vēsturisku ēku krāsošanas jāveic tās krāsojuma kontrolzondāžas. Vēsturisku ēku fasāžu krāsošana jāveic saskaņā ar pilsētas galvenā mākslinieka apstiprinātu krāsu pasi vai būvprojektā akceptēto krāsojumu. Abos gadījumos šis dokuments jāapstiprina Talsu pilsētas būvvaldē.
- ✓ Izvietojot pie vēsturisku ēku ielas fasādēm elektrosadales un elektrozskaites iekārtu kastes, jāmeklē vislabākais iespējamais

vizuālais risinājums. Kabelus jācenšas izvietot mazāk redzamā vai pilnībā maskētā veidā.

- ✓ Vēsturiskā centra apbūvē jācenšas panākt atšķirīgi veidoto jumtu harmonisku saskaņu. Jaunceltnēm tieši vēsturiskajā apbūvē nav pieļaujami plakani jumti. Nav rekomendējami jauni viļņotie azbestcements plākšņu segumi.²⁷ Vēsturiskām ēkām jumtu segumam nav pieļaujama viļņotā, kā arī māla un betona dakstiņus imitējoša skārda lietošana. Tradicionāli vēsturiskā jumtu ainavā lokšņu skārda segumus ieteicams krāsot tumši zaļā, sarkanbrūnā, tumši pelēkā vai melnā krāsā. Talsos jumtu krāsojuma izpēte nav veikta. Tādēļ jāizvērtē katrs atsevišķs gadījums, nepieciešamības gadījumā veicot jumta apsekošanu.
- ✓ *Esošo ēku jumtu stāvu izbūve atļauta, ja tā nedisharmonē ar ēkas ārējo izskatu. Jumta logu izvietojums un veids pieskaņojams ēkas arhitektūrai. Galvenajās fasādēs nav pieļaujami jumta logi, kam aploda un stiklojums ir vienā plaknē ar jumta slīpi.²⁸*
- ✓ *Nav atļauta satelītantenu piestiprināšana pie ēku galvenajām (ielas) fasādēm. Pie pārējām ēku fasādēm šo antenu piestiprināšana pieļaujama vienīgi, ja netiek bojāta pilsētvides ainava. Satelītantenu uzstādīšana saskaņojama ar Talsu pilsētas būvvaldi.*
- ✓ *Ja vēsturiskai ēkai izņēmuma gadījumā tiek atļautas piebūves, to apjomam, siluetam un detaļām galvenajās fasādēs ir jārespektē apkārtējā vēsturiskā apbūve.*
- ✓ *Ja kādā vēsturiskā ēkā atrodas tikai koka kāpnes, kas neatbilst pastāvošiem ugunsdrošības noteikumiem, tad ēkas rekonstrukcijas vai restaurācijas gadījumā jautājumu par šādu kāpņu saglabāšanu vai*

²⁷ Izņēmums varētu būt tādu vēsturisku 1930. gadu ēku atjaunošana, kurām sākotnēji bijis viļņoto azbestcements plākšņu vai eternīta segums. Tādos gadījumos jāizmanto mūsdienu ekvivalenti azbestu nesaturoši materiāli.

²⁸ Populārā literatūrā tos mēdz dēvēt par "Velux" tipa logiem. Oficiālos dokumentos nebūtu pieļaujama viena ražotāja reklāma.

pārbūvi izšķir Talsu pilsētas būvvalde (ja ēka ir kultūras piemineklis - NKMP, vadoties pēc sekojošiem apsvērumiem:

- koka kāpnes, kas ir arhitektūras pieminekļa sastāvdaļas, saglabājamās, atjaunošanas projektos ar atsevišķu skaņojumu kā atkāpi no normatīviem. Pieļaujams ierīkot papildus ugunsdrošas kāpnes, ja tas nav pretrunā ar pieminekļu aizsardzības noteikumiem;

- koka kāpnes pārējās esošās ēkās saglabājamās, ja tām ir arhitektoniska un mākslinieciska vērtība. Ja plānojums pieļauj, ierīkojamās papildus ugunsdrošas kāpnes. Pretējā gadījumā evakuācijas ceļi veidojami ar citiem paņēmieniem (ārējas metāla kāpnes, pāreja uz kaimiņu ēkām u.tml.)

- no nedegošiem materiāliem izbūvētas kāpnes, kas neatbilst pastāvošajiem evakuācijas noteikumiem (vītņu kāpnes, kāpnes ar dažāda platuma laidēm u.c.), saglabājamās kā sava laikmeta celtniecības paņēmieni un normatīvu liecības; ugunsdrošības iestādēm nav tiesību pieprasīt šo kāpņu pārbūvi pēc pastāvošajiem noteikumiem. Izņēmuma gadījumos pieļaujama normām atbilstošu papildu ugunsdrošu kāpņu izbūve.

- ✓ *Vēsturiskās ēkās aizliegta logailu konstruktīva pārveidošana par vitrīnām un paplašināšana par skatlogiem, ja iepriekš tādi nav bijuši. Piemēram, Lielajā ielā 25 sākotnēji bijuši skatlogi. To atjaunošana ir iespējama, bet nav obligāta. Vēsturiskajās ēkās un arhitektūras pieminekļos skatlogiem pieļaujama tikai koka vai metāla (ja tāda bijusi vēsturiski) konstrukcija.*
- ✓ *Vēsturiskajā centrā rekomendējami uz stabiem piestiprināti ielu apgaismes ķermeņi. Apgaismes ķermeņiem jābūt arhitektoniski saskanīgiem katra vizuāli vienlaicīgi uztverama ielas posma vai kvartāla garumā, kā arī katra laukuma vai skvēra robežās. Laukumu un skvēru apgaismošanai atļauts izmantot apgaismes ķermeņus uz stabiem.*

5. ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU UN VIETU INVENTARIZĀCIJA

Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā Talsu pilsētas teritorijā šobrīd reģistrēti četri valsts nozīmes arheoloģiskie pieminekļi: Talsu pilskalns ar senpilsētu (valsts aizsardzības Nr.2268), Vilkmuižas ezera senkapi (valsts aizsardzības Nr.2269), Talsu senkapi (valsts aizsardzības Nr.2266) un Talsu viduslaiku pils (Dzirnavkalns) (valsts aizsardzības Nr.2267).

Ņemot vērā, ka arheoloģiskajiem pieminekļiem Talsu pilsētā aizsardzības zonas nav noteiktas īpaši, saskaņā ar likuma "*Par kultūras pieminekļu aizsardzību*" 23. pantu aizsardzības zona ap šiem kultūras pieminekļiem ir 100 metri.

Latvijas teritorijā līdz pat 18. gs. 70.-. 80. gadiem ap baznīcām notika intensīva apbedīšana. Līdz ar to veicot dažāda veida rakšanas darbus (piemēram, pazemes komunikāciju ierīkošana, piegulošo ielu rekonstrukcija, baznīcas teritorijas labiekārtošana u. c.) tagadējās Talsu luterāņu baznīcas tuvumā, var atklāties seni apbedījumi vai to daļas. Tādēļ plānojot jebkura veida saimniecisko darbību šajā teritorijā, plānoto darbu projektu dokumentācija jāsaskaņo Nacionālajā kultūras mantojuma pārvaldē. Atkarībā no plānoto darbu apjoma un veida var tikt izvirzīta prasība par arheoloģiskās izpētes nodrošināšanu.

Talsu pilskalns ar senpilsētu

Valsts nozīmes arheoloģiskais piemineklis (valsts aizsardzības Nr.2268)

Senākā apdzīvotība mūsdienu Talsu pilsētas teritorijā saistāma ar Talsu pilskalnu, kas izbūvēts 10. gadsimtā Talsu ezera krastā. Līdz 11./12. gs mijai, kad pie pilskalna sāka veidoties senpilsēta un Vilkmuižas ezera apkārtnē izveidoja apbedījumu vietas, Talsu pilsētas teritoriju apdzīvojuši lībieši. To apstiprina arhīvu materiālos fiksētā informācija par to, ka 1898. gadā pilskalna pakājē atrasts bagāts lībiešu sievietes apbedījums.

Talsu pilskalns atrodas Talsu pilsētas dienvidaustrumu daļā, Talsu ezera kastā. Tas ierīkots ap 30 m augstā paugurā, kura rietumu daļā atrodas Talsu ezers, bet pārējās nogāzes nostāvinātas, ap 8 m augstas. Visapkārt kalnam, ap 6 m zem plakuma stiepjas terase, kura ziemeļu pusē pāriet ap 30 m platā un 80 m garā izlīdzinātā priekšpils vietā. Izlīdzinātais pilskalna plakums ir ap 60 x 55 m liels. Plakuma dienvidu galā izveidots līdz 5 m augsts valnis.

Dienvidos un austrumos no Talsu pilskalna, starp Saules, Mīlenbaha un Ūdens ielām, ap 4,5 ha lielā platībā atradusies kuršu senpilsēta. Tās austrumu daļā atrodas Talsu vecās slimnīcas komplekss, bet dienvidrietumos no pilskalna uzbūvētas privātmājas. Pēc vietējo iedzīvotāju ziņām šo māju dārzos dažkārt atrastas senlietas²⁹.

Literatūrā Talsu pilskalnu pirmais aprakstījis Ulrihs fon Šlipenbahs 1809. gadā izdotajās ceļojuma piezīmēs par Kurzemi³⁰. Plašāku pilskalna aprakstu sniedzis Dobeles vācu draudzes mācītājs, arī pirmais Kurzemes pilskalnu pētnieks A. Bīlenšteins³¹. 1923. gada maijā Talsu pilskalnu apsekoja un uzmērīja Latvijas Kara muzeja pilskalnu apzināšanas ekspedīcija E. Brastiņa vadībā³².

Talsu pilskalns ir līdz šim plašāk pētītais kuršu pilskalns. Laikā no 1936. – 1938. gadam šeit notika arheoloģiskie izrakumi arheologa Ā. Karnupa vadībā. Izpētīta apmēram 1/10 daļa no pilskalna, veicot lielā vaļņa griezumu un izpētot laukumu pilskalna ziemeļrietumu galā. Arheoloģiskās izpētes darbu laikā konstatēti deviņi apbūves periodi, kuri attiecināmi uz 10.-14. gs.

Kopumā arheoloģisko izrakumu laikā iegūtas vairāk kā 4000 senlietas, daudz māla trauku lauskas, kā arī nozīmīgas liecības par minētā laika posma apbūvi un pilskalna nocietinājumu sistēmas uzbūvi.

1992. – 1993. gadā notika arheoloģiskie pārbaudes izrakumi arheologa J. Asara vadībā. Senpilsētas daļā vietām konstatēts 1,7 m biezs kultūrlānis, atsegta divu dažādu apdzīvotības posmu guļbūves celtnu paliekas³³. Spriežot pēc iegūtajiem atradumiem, senpilsēta pilskalna pakājē sākusi veidoties ap 11./12. gs. miju un turpinājusi pastāvēt līdz 15. gs.

Kopš 2001. gada, veicot pazemes inženiertehnisko tīklu (ūdensvadu, kanalizācijas u.c.) un komunikāciju (elektrokabeļu, optisko kabeļu u.c.) izbūvi, tāpat arī pilsētas labiekārtošanas darbus, ir veikti arheoloģiskās uzraudzības darbi (arheologu G. Zemīša, M. Rušas, M. Lūsēna vadībā), kuru laikā fiksētas arheoloģiskās liecības par Talsu pilsētas senāko vēsturi.

Ieteikumi pieminekļa teritorijas un aizsardzības zonas apsaimniekošanai.

²⁹ Talsu pilskalna mape

³⁰ Malerische Wanderungen durh Kurland von Ulrich Freyhern von Schlippenbach. Riga und Leipzig, 1809.S. 251.

³¹ Bielenstein A. Die altlettischen Burberge Kurlands.-Magazin der Lettisch – literärschen Gesellschaft.-1869.-Bd.14, Stück 2-S.95-99.

³² Brastiņš E. Latvijas pilskalni. Kuršu zeme.-Rīga, 1923.-27.-28.lpp.

³³ Asaris J., Tora A. Pētījumi Talsu senpilsētā. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu 1992. un 1993. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1994.-19.-22. lpp.*

Talsi tiek dēvēti par deviņu pakalnu pilsētu ar tiem raksturīgo unikālo ainavu. Viens no atpazīstamākajiem ir Talsu pilskalns. Pilskalns ir ne vien izcils arheoloģiskais piemineklis, bet tas izceļas arī ar ainaviskām vērtībām. Pilskalns kopā ar Talsu ezeru veido pilsētas ainavisko dominanti. Īpaši labi skats uz Talsu pilskalnu paveras no Saules un Fabrikas ielām. Savukārt no tā paveras plaša panorāma uz Talsu pilsētu un tās vēsturisko apbūvi.

Pilskalnam ir vizuāli izteiksmīgs ārējais veidols, tādēļ būtiska ir tā vizuālās uztveramības nodrošināšana. Vēlama būtu pilskalnā augošo krūmu regulāra izciršana, bez iejaukšanās augsnes virskārtā.

Savukārt senpilsēta ar ainaviskām vērtībām neizceļas. Tās austrumu daļā atrodas vecās slimnīcas komplekss, bet dienvidu pusē daļēji ir privātmāju apbūve. Tās galvenā kultūrvēsturiskā vērtība ir arheoloģiskais kultūrslānis, senākās apbūves liecības un senlietas.

Talsu ezers un tā apkārtni iespējams izmantot atpūtas un tūrisma vajadzībām. 2013. gadā veikti labiekārtošanas darbi Talsu ezera piekrastē. Gar ezera austrumu piekrasti izveidota koka laipa, krastā izbūvētas trīs platformas uz pontoniem, kā arī izvietoti soliņi, atkritumu urnas un velosipēdu statīvi.

Talsu pilskalna un senpilsētas aizsardzības zonā pieļaujams veikt tādas darbības, kas neiznīcina kultūras pieminekli vai nepazemina kultūrvēsturiskās ainavas un kultūras pieminekļa vērtību.

Vilkmuižas ezera senkapi

Valsts nozīmes arheoloģiskais piemineklis (valsts aizsardzības Nr.2269)

Pirmie, nejaušie senlietu atradumi Vilkmuižas ezerā konstatēti 1928. gadā, kad kāds Talsu iedzīvotājs, ar garā kātā iestiprinātu grābekli, āliņģī meklējot pazudušo vizuli, izvilka vairākas senlietas, kuras vēlāk nodeva Talsu vidusskolas muzejam un Pieminekļu valdei.

Vilkmuižas ezers atrodas Talsu pilsētas ziemeļu daļā, ap 600 m attālumā no Talsu ezera un Talsu pilskalna. Vilkmuižas ezera garums 800 m, platums 200 m, vidējais dziļums ir 5,6 m, bet maksimālais dziļums sasniedz 13 m. Kā liecina izpētes materiāli, senlietu atradumu vieta konstatēta Vilkmuižas ezera austrumu piekrastē un aizņem 70 – 100 m garu, krastam paralēlu joslu, 10 – 25 m attālumā no krasta, un atrodas 3 – 5 m zem ūdens līmeņa. Visas līdz šim ezerā iegūtās senlietas un to raksturs (lauztas un degušas) liecina par senkapu piederību 12. – 14. gs. kuršu ugunskapiem.

1934. gadā Vilkmuižas ezerā veikti pirmie pētījumi arheologa E. Šturma vadībā. Izpētes darbu laikā iegūtas vairāk kā 1000 senlietas, kas tajā laikā būtiski papildināja informāciju par kuršu kultūru vēlā dzelzs laikmeta beigu posmā. 1936. gadā izpēti šajā vietā turpināja arheologs H. Riekstiņš, kurš atrada 1810 senlietas. Lielākā daļa no atradumiem bija rotaslietas: aproces, kaklariņķi, saktas, atrasti arī ieroči un zirglietas. Diemžēl vēlākos gados neatļautu senlietu meklēšanu Vilkmuižas ezerā veica vietējie Talsu iedzīvotāji. Vairums atrasto senlietu nonāca kāda kolekcionāra rīcībā, kurš daļu no tām pret atlīdzību nodeva Pieminekļu valdei, neliela daļa nonāca atsevišķu skolu kolekcijās, bet daudzas senlietas nokļuva privātās kolekcijās. 1937. gadā Vilkmuižas ezera krastā, rokot kanalizāciju Stērķeļu fabrikai, atrasta 5,2 m garu vienkoča laivu³⁴.

Pētījumi Vilkmuižas ezerā turpinājās arī pēc II pasaules kara. 1953. gadā šeit strādāja Talsu un Ventspils muzeju ekspedīcija J. Znotiņa un A. Šulca vadībā. Savukārt 1967. gadā pirmo reizi Vilkmuižas ezerā tika veikta zemūdens arheoloģiskā izpēte arheologa J. Apala vadībā. Izpētes laikā konstatēja, ka senlietas ezerā izvietotas grupās ap nelielām bedrītēm vai to pamatnē. Novērotas arī atsevišķu pāļu un mietu paliekas, taču to nozīme un saistība ar senajiem apbedījumiem palika neskaidra³⁵.

2013. gadā Vilkmuižas ezerā uzsākta ģeoarheoloģiskā izpēte arheoloģes I. Doniņas vadībā. Pētījumu mērķis ir noteikt paleoģeogrāfiskos apstākļus, ezera līmeņa svārstības un cilvēku aktivitātes Vilkmuižas ezerā³⁶.

Vilkmuižas ezera senkapi ir unikāls arheoloģiskais piemineklis un pagaidām vienīgā pētītā šāda veida kuršu apbedījumu vieta Latvijā. Pieminekļa galvenā kultūrvēsturiskā vērtība ir kremāciju paliekas, tai skaitā senlietas, kas atrodas zem ūdens.

Vilkmuižas ezers un tā apkārtni iespējams izmantot atpūtas un tūrisma vajadzībām. Jau 2013. gadā veikti minētā ezera apkārtnes labiekārtošanas darbi, tā dienvidu galā izbūvējot koka laipu – skatu platformu uz ezeru un āra trenāžieru laukumu. Veikta arī gājēju celiņa rekonstrukcija. Plānojot turpmākos labiekārtošanas darbus ezera Vilkmuižas ezera piekrastē, ieteicama būtu publiskās peldvietas un laivu novietnes izveide. Labiekārtojuma elementiem vislabāk izvēlēties videi atbilstošus materiālus. Ezera piekrastē, kas atrodas tuvāk Talsu senkapu teritorijai, izvairīties no esošā reljefa pārveidojumiem, piemēram veicot mehānisku augsnes virskārtas izlīdzināšanu vai apjomīgus zemes rakšanas darbus. Pieļaujama piekrastes virsmas

³⁴ Vilkmuižas ezera senkapu lieta

³⁵ Latvijas PSR arheoloģija. Rīga, 1974.-187. lpp.

³⁶ Doniņa I. Pārskats par ģeoarheoloģiskās izpētes darbiem Vilkmuižas ezera senkapu aizsardzības zonā 2013. un 2014. gadā.-15.lpp. NKMP Pieminekļu dokumentācijas arhīvs Inv. Nr.116696 I.

izlīdzināšana uzberot cita veida grunti, piemēram smilti, granti u.c. Ņemot vērā to, ka ezers pakāpeniski sāk aizaugt ar niedrēm, ieteicama to izplaušana, atbilstoši dabas aizsardzības prasībām. Vilkmuižas ezerā atpūtas vajadzībām, neplānot izbraucienus ar motorizētiem ūdens transporta līdzekļiem, un ūdens motocikliem piemēram motorlaivām.

Vilkmuižas ezera senkapu aizsardzības zonā pieļaujams veikt tādas darbības, kas neiznīcina kultūras pieminekli vai nepazemina kultūrvēsturiskās ainavas un kultūras pieminekļa vērtību.

Talsu senkapi

Valsts nozīmes arheoloģiskais piemineklis (valsts aizsardzības Nr. 2266)

Talsu senkapi zināmi kopš 1930. gadiem, tolaik dēvēti par senkapiem pie Vilkmuižas vai senkapiem pie Vilkmuižas šķūņa.

Talsu senkapi atrodas Vilkmuižas ezera austrumu krastā, ap 100 m uz austrumiem no tā. Senkapi situēti nelielā uzkalnā, kas labi izceļas apkārtnes reljefā. Kopš 1930. gadiem, daļa senkapu teritorijas apbūvēta un izmantota kā piemājas zeme. Savukārt teritorija, kas atrodas pakalna nogāzē no dzīvojamām mājām pret ezeru pāriet pļavā, kas nav apbūvēta.

Pirmās ziņas par to, ka pie Vilkmuižas šķūņa ļoti bieži atrastas senlietas un rokot jaunbūvējamās mājas pamatus atrasts arī bronzas spirālgredzens un aproce, 1930. gadā pierakstījusi Pieminekļu valdes līdzstrādniece M. Lācis. 1933. gadā arheologs Ed. Šturms apsekojot Vilkmuižas ezeru, apmeklēja arī atradumu vietu pie Vilkmuižas šķūņa. Piemājas dārzā viņš konstatēja tumšus, pelnainus zemes plankumus un saistīja tos ar kuršu ugunskaņiem. 1934. gadā jau strādājot Vilkmuižas ezerā Ed. Šturms veica nelielus arheoloģiskos pārbaudes izrakumus senkapos pie Vilkmuižas šķūņa. Arhīvu materiālos esošās ziņas norāda, ka toreizējais māju saimnieks Kr. Henriņš, veicot zemes darbus piemājas dārzā, ik pa laikam atradis senlietas, kas saistītas ar kuršu uguns apbedījumiem.

1961. gadā Talsu senkapus apsekoja un detalizētu aprakstu par tiem sagatavoja arheologs M. Atgāzis. Viņš pierakstījis māju saimnieka Kr. Henriņa sniegtās ziņas par dārzā novēroto: zem 20 cm biezas virskārtas seko 20 – 30 cm biezs un ogļains slānis, kas satur senlietas. Senlietas atrastas līdz pat 50 – 80 cm dziļumam. M. Atgāzis uzskatīja, ka šajā vietā atrodas kuršu ugunskaņi vai mirušo sadedzināšanas vieta, kuru mirstīgās atliekas

pēc tam nogremdētas blakus esošajā Vilkmuižas ezerā. Talsu senkapu teritorijā atrasti arī nedeguši priekšmeti un cilvēku kauli, iespējams no vēlāku laiku apbedījumiem³⁷.

Kuršu ugunskapi ir apbedīšanas tradīcija Rietumlatvijā vēlajā dzelzs laikmetā, kas turpinājās arī viduslaikos. Talsu senkapos konstatētās arheoloģiskās liecības ir nozīmīgas liecības par kuršu materiālo kultūru un apbedīšanas tradīcijām 11.-14. gs.

Talsu senkapu privātmāju apbūves daļā pieļaujamas līdzšinējās darbības, kas saistītas ar esošo ēku uzturēšanu un labiekārtošanu, privātmāju dārziņu izmantošanu, kas nav saistītas ar būtiskiem reljefa pārveidojumiem. Senkapu daļu, kas nav apbūvēta vēlams sakopt, piemēram, izplaut zāli un izzāgēt krūmus gar ezera piekrasti. Vēlams labiekārtot esošo pastaigu taku gar Vilkmuižas ezera krastu, uzberot granti vai kādus citus videi atbilstošus materiālus.

Talsu ezera senkapu aizsardzības zonā pieļaujams veikt tādas darbības, kas neiznīcina kultūras pieminekli vai nepazemina kultūrvēsturiskās ainavas un kultūras pieminekļa vērtību.

Talsu viduslaiku pils (Dzirnavkalns)

Valsts nozīmes arheoloģiskais piemineklis (valsts aizsardzības Nr. 2267)

Talsi bija Vācu ordeņa Kandavas fogtejas pils. Par Talsu mūra pils celšanas laiku tiešu dokumentāru liecību nav. Domājams, ka pils varētu būt celta 13. gs. beigās vai 14. gs. sākumā, bet rakstītajos avotos pirmo reizi tā minēta 1411. gadā Kurzemē esošo ordeņa piļu sarakstā. Iespējams, ka kādu laiku mūra pils un senā koka pils pastāvējušas vienlaicīgi. Savu nozīmi mūra pils zaudēja poļu – zviedru kara laikā 17. gs. vidū, bet, kad tā gājusi bojā nav zināms.

Talsu viduslaiku pils (Dzirnavkalns) atrodas Talsu centrā, ap 500 m uz ziemeļrietumiem no Talsu pilskalna, starp Vilkmuižas un Talsu ezeriem. Tā ierīkota šauras, ziemeļu – dienvidu virzienā orientētas ielejas rietumu krastā, kur izveidojies dabīgs reljefa pacēlums. No rietumiem un ziemeļiem Talsu viduslaiku pili (Dzirnavkalnu) norobežoja stāva krauja, bet dienvidu un austrumu malās puslokā rakts aizsarggrāvis, pa kuru tagad iet Akas un Kalna ielas. Plakuma dienvidu daļa paaugstināta – tajā atrodas 19. gs. vidū barona Heikinga celtais nams ar izkoptu parku un stādījumiem³⁸.

1844. gadā zīmētajā pils plānā redzams, ka tā bijusi četrstūra formas, 66 x 98 m liela, ar aptuveni 2 m biezām laukakmeņu mūra sienām. Pilij bijuši četri korpusi vai

³⁷ NKMPA: Talsu senkapu lieta

³⁸ Talsu viduslaiku pils (Dzirnavkalna) lieta

piebūves pie ārējām sienām³⁹. Ap 19. gs. vidu plakuma rietumu daļā uzcēla vējdzirnavas, no kurām kalns ieguvis savu nosaukumu. 19. gs otrajā pusē pils plakumā uzcēla t.s. Heikinga namu.

Pašreiz no viduslaiku mūra pils virs zemes vairs nav vērojamas pilsdrupu paliekas. Atsevišķās vietās bijušo apkārtmūru trasēs iezīmējas atsevišķu laukakmeņu virsma. Šobrīd Talsu viduslaiku pils (Dzirnavkalna) teritorija daļēji apbūvēta, bet kalna nogāzes apaugušas lieliem kokiem. Arheoloģiskā izpēte Talsu viduslaiku pils vietā nav veikta.

Talsu viduslaiku pils īpašās vēribas ir tās izvietojums blakus pilskalnam, kultūrlānis ar tajā saglabātajām mūru konstrukcijām, kā arī senlietas.

Lai nodrošinātu minētā pieminekļa vizuālo uztveramību un veicinātu minētā tā atpazīstamību, vēlama teritorijas regulāra kopšana. Ņemot vērā to, ka pieminekļa teritorija ir daļēji apbūvēta, pieļaujami tikai tādi darbi, kas saistīti ar esošo ēku uzturēšanu.

Talsu viduslaiku pils (Dzirnavkalna) aizsardzības zonā pieļaujams veikt tādas darbības, kas neiznīcina kultūras pieminekli vai nepazemina kultūrvēsturiskās ainavas un kultūras pieminekļa vērtību.

Plānojot jebkāda veida saimniecisko darbību kultūras pieminekļos vai to aizsardzības zonās, ievērojamas tās prasības, kas tieši izriet no starptautiskajiem un Latvijas tiesību aktiem: UNESCO „Konvencija par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību”, Eiropas Arheoloģiskā mantojuma aizsardzības konvencija, Eiropas Ainavu konvencija, Eiropas Padomes Vispārējā konvencija par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai, LR likums „Par kultūras pieminekļu aizsardzību”, Ministru kabineta 26.08.2003. noteikumi Nr.474 „Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju, un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu” un citi normatīvie akti, kuros ietverti kultūras mantojuma aizsardzības jautājumi.

Plānojot jebkura veida saimniecisko darbību Talsu arheoloģisko pieminekļu teritorijās un aizsardzības zonās, plānoto darbu projektu dokumentācija jāsaskaņo Nacionālajā kultūras mantojuma pārvaldē. Atkarībā no plānoto darbu apjoma un veida var tikt izvirzīta prasība par arheoloģiskās izpētes nodrošināšanu. Aizsardzības zonā, veicot darbu, kas saistīti ar zemes reljefa pārveidojumiem, var atklāties jaunas

³⁹ Caune A., Ose I. Latvijas viduslaiku pilis IV. Rīga, 2004.-503.lpp.

arheoloģiskas liecības. Tādā gadījumā darbi jāpārtrauc un par atradumiem nekavējoties jāziņo Nacionālā kultūras mantojuma pārvaldei.

Aizsardzības zonā, veicot darbu, kas saistīti ar zemes reljefa pārveidojumiem, var atklāties jaunas arheoloģiskas liecības. Tādā gadījumā darbi jāpārtrauc un par atradumiem nekavējoties jāziņo Nacionālā kultūras mantojuma pārvaldei.

6. PILSĒTAS CENTRĀLĀS DAĻAS ZAĻO UN ZILO STRUKTŪRU UN AINAVISKO VĒRTĪBU INVENTARIZĀCIJA.

Talsu ainaviskā vērtība nav pašsaprotama. Nepārdomātu sabiedrisko aktivitāšu rezultātā, viena no svarīgākajām pilsētas atpazīstamības un kultūrvēsturiskās ainavas vērtībām ir viegli degradējama, pat nevietā uzceļot atsevišķu saimniecisko ēku. Ainavas kvalitāte patiesībā ir ļoti trausla. Talsu pilsētas ainaviskā atpazīstamība definēta jau sen: tas ir izteiksmīgais reljefs.

Taču pilsētā vēl citi izteiksmīgi skatu punkti. SIA „Vides projektu studija” ir veikusi vecpilsētas analīzi un izstrādājusi “Talsu pilsētas pilsētbūvniecības pieminekļa teritorijas labiekārtošanas un rekonstrukcijas projektu (izpēte un idejas priekšlikums).”⁴⁰ Šajās pētījumā uzskaitīts un īsi raksturots 21 nozīmīgākais skatu punkts un panorāma. Autori snieguši Talsu “zaļo struktūru analīzi”. Tajā, cita starpā, pamatoti norādīta Talsu īpatnība, kas jāsauglabā: plašas, no kokiem brīvas, teritorijas – pļavas pilskalna nogāzēs un teritorijā starp ezeriem. Akcentējot pagalmu apzaļumojuma, t. sk. dārzu, nozīmi, jau piedāvātais dārzu saraksts jāpapildina ar savdabīgiem “priekšdārziem” Rožu ielā 1 un Lielajā ielā 30.

Atzīmējami arī atsevišķi skatu punkti, kas ieguvuši ikonisku un pilsētu simbolizējošu nozīmi:

- **Skats uz pilsētu no Saules ielas pāri Talsu ezeram; pazīstamākais Talsu atpazīstamības skats vismaz kopš 19. gadsimta vidus**, kad 1857. gadā izgatavota V. Z. Štafenhāgena (*Wilhelm Siegfried Stavenhagen*) gravūra ar Talsu skatu, kas tika iespiests 1866. gadā.⁴¹ Šī ainava mainījies jau 19. gadsimta otrajā pusē. 20. gadsimta pirmās puses fotoattēlos redzams, ka Talsu ezera krastmala gandrīz pilnībā apbūvēta ar stihiski izvietotām koka saimniecības ēkām un palīgbūvēm. Te bijuši gan šķūņi, gan laivu mājas, u. tml. Tā ir plaša vairāku līmeņu skatu fronte, ko ietver kulises: Kēniņkalnu un Talsu pilskalnu. Talsu ezera dienvidu krasts ir labiekārtots ar pastaigu laipu un atpūtas vietām. Neizmantots potenciāls ir Saules ielas dienvidu puse, kas vērsta pret Saules kalnu. Saules iela ir aktīva maģistrāle ar

⁴⁰Talsu pilsētas domes īstenots projekts „Talsu PAKALNI: Pašvaldības Attīstība un Kultūrmantojuma Apzināšana ir Lepnums, Nākotne un Izaugsme” (*līg. Nr. 1-2/NOR/08/045-10*), kura ietvaros SIA „Vides projektu studija” sadarbībā ar Talsu pilsētas domi izstrādājusi “Talsu pilsētas pilsētbūvniecības pieminekļa teritorijas labiekārtošanas un rekonstrukcijas projektu (izpēte un idejas priekšlikums).”

⁴¹ Stavenhagen, W. S., Lange G. G. Album kurländischen Ansichten. Mitau: Selbst verlag des Herausgebers, 1866.

intensīvu satiksmi, kas daļēji skar pilsētas vēsturisko daļu, līdz ar ko tā ir mākslīga atdaloša robeža. Sauleskalna pusē rekomendējams izveidot nelielu pieturvietu personiskajam transportam, ar īslaicīgu iespēju skatīt populārāko Talsu panorāmu.

- **Skats no Ķēniņkalna uz pilsētas vēsturisko apbūvi pie Talsu ezera, Dzirnalkalnu, Talsu pilskalnu pretējā ezera pusē un uz Sauleskalnu.**

Tā ir plaša, vairāku līmeņu skatu fronte, kur apakšējā daļā ir Fabrikas iela ar vidēju satiksmes intensitāti un nav piemērota atpūtai ar ainavas aplūkošanu. Ainaviski nozīmīgākie ir Ķēniņkalna nogāzes augšējie līmeņi, kur jau pastāv promenādes 2 līmeņos. Plānotais Ķēniņkalna kā "Radošā pilsētas dārza" labiekārtojuma projekts⁴² paredz līdz 4 līmeņu promenādēm. Teritorijas labiekārtošana ir aktuāla, jo nepieciešams ierīkot vairāk atpūtas vietas ar soliņiem. Jāveic regulāra apzaļumojuma kopšana, likvidējot pāraugušos krūmājus un koriģējot koku vaiņagu formu eventuālās atpūtas vietās. Pašreizējie plānotie un daļēji uzsāktie Ķēniņkalna labiekārtošanas darbi aptver tikai daļu no nogāzes. Nākotnē jāveic analogi darbi nogāzes nelielā posmā, kas turpinās paralēli Lielās ielas apbūvei aiz Talsu tautas nama.

Skats no Ķēniņkalna liek aktualizēt jautājumu par Talsu slimnīcas katlu mājas dūmeni, kas vairāk kā pusi gadsimta degradē Talsu senākās vietas – pilskalna ainavu.

- **Skats no Talsu pilskalna pāri Talsu ezeram uz Ķēniņkalnu, vēsturisko apbūvi gar ezera ziemeļu krastu un daļēji Krievragkalna teritoriju.**

Plaša vairāku līmeņu skatu fronte, kur Talsu ezera austrumu krasts ir labiekārtots ar pastaigu laipu un atpūtas vietām. Tuvākā nākotnē tiks labiekārtota Ķēniņkalna nogāze. Galvenais skatu punkts ir no pilskalna augšējā daļas (plakuma). Te varētu būt daži nelieli soliņi, bet ne apjomīgi labiekārtojuma elementi un objekti, lai dominētu galvenais – pilskalna siluets.

- Rekomendējams labiekārtot un uzlabot **skatu punktus no Baznīckalna**, konkrēti Dzirnavu un Kalna iela zonā.

⁴² Pieminējta "Koklētājs" apkārtnes un Ķēniņkalna labiekārtošana Talsu pilsētā. Projekta autore ir ainavu arhitekta Linda Bērziņa. SIA "BM-projekts".2018. g.

7. KOPSAVILKUMS

Mūsdienu sabiedrības veidošanai ir būtiski balstīties uz tradicionālās pilsētvides radīto identitāti. Talsu pilsētas vēsturiskā centra un tam piegulošās teritorijas inventarizācijas mērķis ir radīt bāzes materiālu tādas pilsētvides veidošanai, kurā dzīvojošie un strādājošie cilvēki apzinātos šīs vides savdabību, neatkārtojamību, individualitāti, īpašo vērtību. Vēsturiskā pilsētvide saglabājama nākamām paaudzēm nevis "statiskā, konservētā" stāvoklī, bet aktīvi izmantojama savam statusam atbilstošā veidā. Sabiedrības vispārējo kultūras vērtību izpratnes līmeņa izaugsmi var veicināt plaša informācija par vēsturisko kultūrvidi un tās nozīmi mūsdienu urbanizētās un tehnokratizētās sabiedrības dzīvē. Skaidrojoša, aprakstoša un rekomendējoša rakstura materiāli var sniegt informāciju gan par apkārtējo kultūrvēsturisko mantojumu, gan par aizrobežu pieredzi tā kopšanā, atjaunošanā un saglabāšanā.

Pagaidām informācijas trūkums un sabiedrības pasivitāte liek raksturot situāciju Talsos kā tipisku lielākai daļai Latvijas pilsētu. Kamēr tikai dažās pilsētās notiek kompleksi plānoti procesi pilsētvides mantojuma apzināšanā, uzturēšanā un attīstīšanā, daudzviet Latvijas pilsētās vēsturiskā pilsētvide, kā kultūrvēsturiskais mantojums, neatgriezeniski likvidēta. Talsos pēdējos gados jūtamas pozitīvas ekonomiskās pārmaiņas, kas ļauj uzsākt nepieciešamos sagatavošanas darbus, lai pakāpeniski mainītu sabiedrības attieksmi un uzlabotu pilsētas koptēlu. Daļa no šiem pasākumiem ir kontrolēta, kompleksa pilsētvides kultūras mantojuma aizsardzība, t. sk. precīzu teritoriju (zonu) rakstiska un grafiska noteikšana atbilstošā mēroga plānos, kas atvieglo eventuālo praktisko darbību. Vēsturiskās vides saglabāšana un kopšana nav pilnā mērā iespējama tikai uz reglamentējošu noteikumu un aizliegumu bāzes. Ir nepieciešama sabiedrības izpratne un cieņa, ko veicināt var regulārs dialogs ar profesionāļiem. Ar profesionālismu šeit galvenokārt jāsaprot zināšanas par Talsu kultūrvēsturisko mantojumu, un spēja rast tādu dialogu ar sabiedrību, kā rezultātā tiktu atrasts maksimāls kultūras vērtības saudzējošs kompromiss.

Šobrīd ir situācija, kad esošās pilsētas kultūrvēsturisko mantojumu definējošās teorijas acīmredzami ir nepilnīgas, tādēļ jāatsāk visaptveroši pētījumi par pilsētas vēsturisko attīstību un jāaktivizē detalizēta izpēte un detālplānošana, tostarp, arhitektoniski un, iespējams, arheoloģiski pētījumi.

Par kompleksas vēsturiskās apbūves renovācijas daļu ir jāklūst t.s. "primārai informācijas paketei" - konspektīvu dokumentu komplektam, kurā raksturoti paredzamie apgrūtinājumi pirkšanas - pārdošanas gadījumā:

- 1) objekta dabā esošā un prognozējamā arhitektoniski mākslinieciskā nozīme (maksimāli uzskaitot saglabājamus elementus);
- 2) objekta konstruktīvais stāvoklis un prognozes;
- 3) īpašniekiem, lietotājiem un potenciālajiem pircējiem rekomendējamie ēku izmantošanas veidi.

Šāda informācija kopā ar apbūves noteikumiem atvieglos saimnieciskās darbības organizēšanu, kalpos kā bāze plānošanai, projektēšanai u.c. darbībai vēsturiskajā apbūvē.

Vēsturiskajam centram (vecpilsētai) jāklūst par aktīvu zonu, kurā būtu apvienotas dzīvojamā un ekonomiskā funkcija. Dienā vecpilsētas dzīvi nosaka tajā atrodošās tirgotavas, iestādes un biroji. Vakara stundās un naktī pilsētas dzīvi veido atpūtas iestādes nelielu kafejnīcu un klubu veidā. Sabiedriskas kultūrvēsturiskas aktivitātes (dažādi ar pilsētas vēsturi saistīti pasākumi) nedrīkstētu palikt saistīti tikai ar improvizēto laukumu Lielās ielas un Fabrikas ielas krustojumā. Tiem būtu jāaptver par vēsturisko centru plašāka teritorija. Analogi kā daudzviet Eiropā, vēsturiskajā pilsētas daļā jānodrošina mūsdienu labiekārtojuma līmenis, lai radītu atbilstošus pastāvīgas dzīves apstākļus, kas ir priekšnoteikums "dzīvotspējīgai" pilsētai. Viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem ir atbilstoša transporta kustības shēma, paredzot pietiekamu skaitu auto stāvvietu un maksimālu iespēju piekļūt tuvu darbavietai un dzīvesvietai.

Vēsturisko pilsētu atjaunošanas pieredze ārzemēs liecina, ka mūsdienu dzīves līmeņa prasību apmierināšana tamlīdzīgā vēsturiskā pilsētvidē ir iespējama. Svarīgas ir savlaicīgas pamatnostādnes un informācija, lai cilvēks, pilnībā apzinātos savu labprātīgu izvēli dzīvot vai strādāt tieši vēsturiskajā vidē, izprotot tai raksturīgas nianšes (dažviet neērts plānojums, šauras telpas, insolācijas problēmas, u.c.). Komfortablas vides iekārtošana šādos apstākļos, paturot par virsuzdevumu pilsētvides īsta vēsturiskā autentiskuma ("sajūtas") saglabāšanu, ir profesionāļu uzdevums. Lai veidotu pilnvērtīgu vēsturiskas pilsētvides sajūtu, būtiska sabiedriskās un pilsoniskās dzīves klātbūtne. Svarīgi, lai Talsu vēsturiskais centrs nekļūtu tikai par Valsts sargātu kultūrvēsturisku pieminekli, bet vienmēr turpinātu būt dzīvojamā vide.

8. AVOTI UN LITERATŪRA

Kartogrāfiskais materiāls:

- LVVA, 1679. f., 162. a., 5579. l. Talsu pilsētas plāns. 1860 gadu otra puse.
- LVVA 6828. f., 2. a., 788. l. Talsu pilsētas 1935. gada plāns.
- LVVA 1679. f., 156. a., 1346. l..

Fotomateriāli :

- Talsu Novada muzeja fotomateriāli;
- NKMP Pieminekļu dokumentācijas centra arhīvs;
- Baltijas Centrālās bibliotēkas vizuāli dokumentējošo attēlu arhīvs.
- Interneta resursi.

Literatūra, publikācijas, pētījumi:

- Alsberga D., Kalmanis Z. Talsu namu stāsti. Aleksandra Pelēča lasītava, 2017.
- Apceļosim Kurzemi. Rīga, 1960.
- Caune A., Ose I. Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons. (Latvijas viduslaiku pilis IV). Rīga, 2004.
- Jansons G. Kurzemes pilsētu senās koka ēkas. - Rīga: Zinātne, 1982.
- Dirveiks I., Putns M. Ventpils pilsētas kultūrvēsturiskās vides analīze materiāli pilsētas ģenerālplāna izstrādei. 1. sējums. Ģenerālplāna apraksta daļa, apbūves noteikumi, kultūrvēsturiskās vides analīze. Rīga, 1998. NKMP PDC arhīvs.
- Druviņš A. Talsi – kalnu un ezeru pilsēta. Sast. U. Lakševics. Talsi, 2014.
- Dzintarkalns T. Vadonis pa Talsiem un apkārtni. Talsi, 1927.
- Īvāns G. Talsu vēsturiskais centrs. Vēsturiskās izpētes materiāli. Avotu un literatūras apskats. Rīga, 1984. NKMP PDC arhīvs.
- Moors G. Talsi. Rīga, 1980.
- Rusmanis S., Vīks I. Kurzeme. - Rīga: Latvijas Enciklopēdija, 1993.
- Stavenhagen W. S. Album kurländischer Ansichten. – Mitau, 1866.
- Talsi gadskārtu griežos. Talsu rajona centrālā bibliotēka, 1993.
- Talsu novads: Enciklopēdisks rakstu krājums. – Rīga, 1935–1937.
- Talsu novada teritorijas plānojums 1.daļa Paskaidrojuma raksts. Talsi, 2015.
- Talsu pilsētas teritorijas plānojums ar grozījumiem 2007. gadā. 2002.-2014. Paskaidrojuma raksts. Talsi, 2007.
- Znotiņš J., Andersons A. Talsi. Rīga, 1960.

Interneta resursi :

<http://www.talsi.lv/talsu-pilsetas-pilsetbuvniecibas-pieminekla-teritorijas-labi>

<http://www.talsi.lv/talsu-devinu-pakalnu-koncepcija>

https://lv.wikipedia.org/wiki/Talsu_v%C4%93sture

<https://www.talsumuzejs.lv>

<http://easturotopo.org/indices/view/view.php?>

[map=kdwrindex§ion=Talsen](http://easturotopo.org/indices/view/view.php?map=kdwrindex§ion=Talsen)

<http://www.zudusilatvija.lv/objects/object/22769/>

<https://lv.wikipedia.org/wiki/Stendes>

20. gs. nogalē iesākta un nepabeigta potenciālo kultūras pieminekļu definēšana mūsdienās radījusi haosu, kļūdainu un nepilnīgu informāciju. Kārļa Mīlenbaha iela 10 un 12. Aizsardzības plāksne pievienota ēkai Nr. 12 (19. gs. 3. cet.), kas ir jaunāka par blakus esošo ēku Nr. 10 (18. gs.) un ir bez plāksnes. Kultūras pieminekļa statusam atbilst abas ēkas.

Ārpus aizsardzības zonām līdz šim palikusi vēsturiski un arhitektoniski nozīmīga apbūve atsevišķu ēku un ēku grupu veidā. Laidzes iela 21-27. Primārā nepieciešamā rīcība – iekļaut apbūves grupu aizsardzības zonā.

Pat relatīvi sliktā tehniskā stāvoklī esošas vēsturiskā ēkas pirms tālākas rīcības lēmuma pieņemšanas, rūpīgi jāizpēta, lai dokumentētu talseniņu sadzīves vēsturi. 19. gs. 1. pusē celtai koka ēkai ielas fasāde 20. gs. 1. pusē rekonstruēta no mūra. Kārļa Mīlenbaha iela 11.

Vēsturiskās arhitektūras niansētās krāsu un faktūras kvalitātes daudzviet saglabājušās zem vēlākiem pārveidojumiem. Tas jānoskaidro pirms ēku remonta darbu uzsākšanas. 20. gs. 2. p. jaunbūves vizuālais tēls ir daudz robustāks un niansētajai pilsētvidei svešs.
Lielā iela 37.

Ārēji necila ēciņa, kas patiesībā pieder 19. gs. celto ēku grupai. 20. gadsimtā daudzas senas koka ēkas radikāli pārveidotas, fasādes apmūrējot ar ķieģeli u radot nepareizu priekšstatu par ēkas patieso vērtību. Kārļa Mīlenbaha iela 26.

Ārpus aizsardzības zonām atrodas vairākas 20. gs. 20. , 30. gados celtas ēkas, ar augstu autentiskuma potenciālu. Oriģinālie logi, durvis, fasādes detaļas u. t. t. Šie ir gadījumi, kad eventuālu būvniecības pasākumu gadījumā atbilstoša informācija, zināšanas un izsvērta, toleranta attieksme un adekvāti lēmumi sagaidāmi kā no arhitekta tā arī no pilsētas būvvaldes speciālistiem. Ideālā gadījumā jāapzina arī interjera autentiskuma līmenis. 1905. gada iela 2.

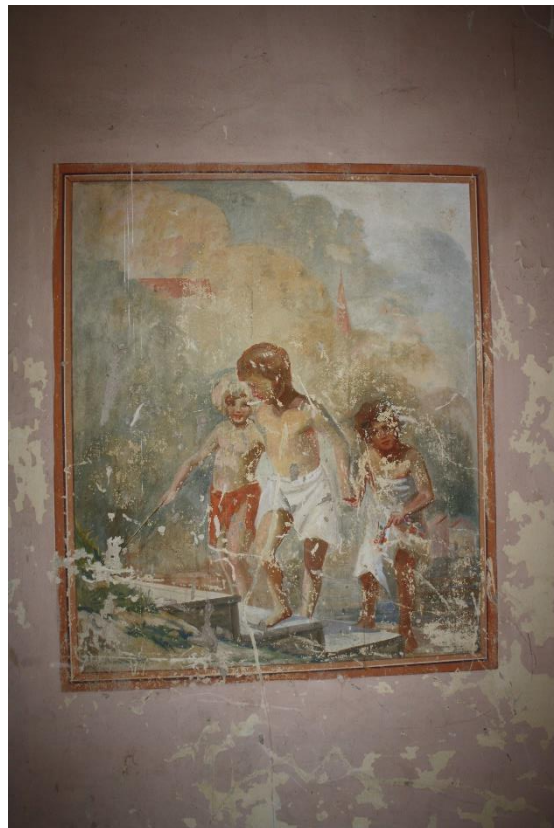

Vēsturiskajās ēkās "slēpjas" gan senākas konstrukcijas, gan vēlāki papildinājumi. Informāciju par tiem var sniegt tikai visaptveroša ēku interjeru apsekošana. Talsu pilsētas senākās ēkas pašas par sevi ir vērtīgas kā pilsētas vēstures senākie liecinieki, bet tajās var būt arī t. s. modernisma laikmeta elementi. 19. gs. celtās ēkās ir unikāli 20. gs. vidus papildinājumi, kam nozīme visas Latvijas pēckara padomju funkcionālisma arhitektūras un interjera kontekstā.

Kāpnes Lielajā ielā 27. 20. gs. 50. gadi.

Nozīmīgi interjera apdares elementi, kas plašāk nav apzināti, bet maina līdzšinējos priekšstatus ar konkrētu ēku. Talsu vēsturiskajā ēkā joprojām nav veikta interjeru inventarizācija. Kāpņu telpa Rožu ielā 1. 1905. g.

Nereti starpkaru perioda ēkas ir apjomā nosacīti vienkāršas, jo atbilst sava laika funkcionālisma arhitektūras tendencēm. Mūsdienās tās daļēji degradētas, nomainot jumta segumus, logus u. t. t., bet saglabājušas pārsteidzošus oriģinālus elementu interjerā. Iespējams, ka dzīvokļu interjeri pārveidoti neatgriezeniski, bet koptelpās vēl atrodama autentiska dekoratīva apdare. Kāpņu telpas sienas gleznojums 1931. g. celtā ēkā Kārļa Mīlenbaha iela 18A.

Dažviet saglabājušās koka dzīvojamo māju kāpņu telpas ar augstu autentiskuma līmeni (kāpnes, patrepes, siju/dēļu griesti). 19. gs. 2. p.. Raiņa iela 6. un Brīvības iela 25.

Talsu sarkano ķieģeļu fasāžu arhitektūra. Patiesībā sākotnēji ķieģeļu virsma bijusi krāsota sarkana, pēc tam izvelkot gaiši pelēkas šuves. Brīvības iela 2A. Mūra fragments Brīvības ielā 8.

Talsu īpatnība – vairāku ēku fasāžu apdares veids ar dekoratīvas virsmas blokiem ir savdabīga Talsu starpkaru perioda apbūves iezīme. Reģionālas tikai konkrētai pilsētai raksturīgas pazīmes atrodamas arī sarkano ķieģeļu ēku fasāžu reljefā, logu un skatlogu reljefo ietvaru tipoloģijā u. c.

Ir būtiska šādu elementu apzināšana un inventarizēšana, lai apzinātos un saglabātu Talsu vēsturiskās apbūves unikalitāti. Ezera iela 19.

Tipiska 19. gadsimta koka ēkas fasādes detalizācija, elementu kopums un materiālu faktūras. Deformācijas radušās sienas konstrukcijas apakšējās zonas bojājumu rezultātā, kas visbiežāk ir mitruma sekas. Veiktie preventīvie pasākumi – noseģšana ar skārda loksņēm, neaptur, bet pat vēl vairāk veicina konstrukciju tālāku bojāšanos. Tomēr ēkas sekmīga atjaunošana joprojām ir iespējama. K. Valdemāra iela 20.

Vēsturiskās ēkas nereti ietver atšķirīga laika un stila pārbūves. Līdz ar to atjaunošanas projekts prasa īpašu pieredzi, rūpīgu situācijas izvērtējumu un detalizētu pirmsprojekta izpēti. Ezeru laukums 1. (19. gs. 3. cet., 1923. g., 1935. g., 20. gs. 70 gadi).

20. gs. 2. puses agresīvās jaunbūves vēsturiskajā centrā dod pieredzi un iespēju neatkārtot kļūdas. Skats no Talsu pilskalna.

Pasta un telefonu centrāles ēka celta 1966. gadā Lielajā ielā 4. Viens no diskutablākajiem objektiem Talsu vēsturiskajā centrā. Nenoliedzami tā masīvais apjoms degradē harmonisko vecpilsētas ainavu, bet ēkai jau ir vairāk kā 60 gadu un tā ir spilgts padomju modernisma paraugs. Sabiedrības attieksmi pret ēku būtiski ietekmē tās vizuālais izskats, proti, sakoptība, uzturēšana. Arī pret šo ēku jāattiecas kā pret vēstures mantojumu, veicot nepieciešamos remonta, restaurācijas un konservācijas darbus.

Talsos nav daudz pēckara t. s. Staļina laika daudzdzīvokļu mājas. Viens no autentiskākajiem piemēriem ir 1950. gados celtā ēka Raiņa ielā 58. Saglabājušies oriģinālie logi, durvis, kāpnes u. c. elementi. Šai un tamlīdzīgām ēkām ir vairāk kā 70 gadu vēsture un jāatceras, ka kādas no tam jau pretendē uz arhitektūras pieminekļa statusu, par atrodoties tālu no pašreiz noteiktā vēsturiskā centra.

Iespēja padomju laika industriālā matojuma transformācijai jaunai funkcijai. 1960. gados Sauleskalnā uzceltais ūdenstornis pašlaik netiek izmantots, bet tā tehniskais stāvoklis joprojām ļauj būvi pārveidot par skatu torni ar publisku iespēju vērot izcilākās Talsu ainavas.

Kvalitatīvs un spilgts sava laikmeta – 20. gadsimta sešdesmito gadu modernisma arhitektūras piemērs, ar modernisma arhitektūras iezīmēm. Pirms pieņemt lēmumu par tālāku izmantošanu, katra t. s. padomju laika būve rūpīgi jāvērtē no kultūrvēsturiskiem, arhitektoniskiem, tehniskiem u. c. aspektiem. Ezera iela 5.

Savlaicīgi jāpievērš uzmanība padomju laika arhitektūras mantojumam – šajā gadījumā privātmāju arhitektūrai – skaitliski ievērojamai Talsu apbūves grupai. Ezera iela 39 un 17.

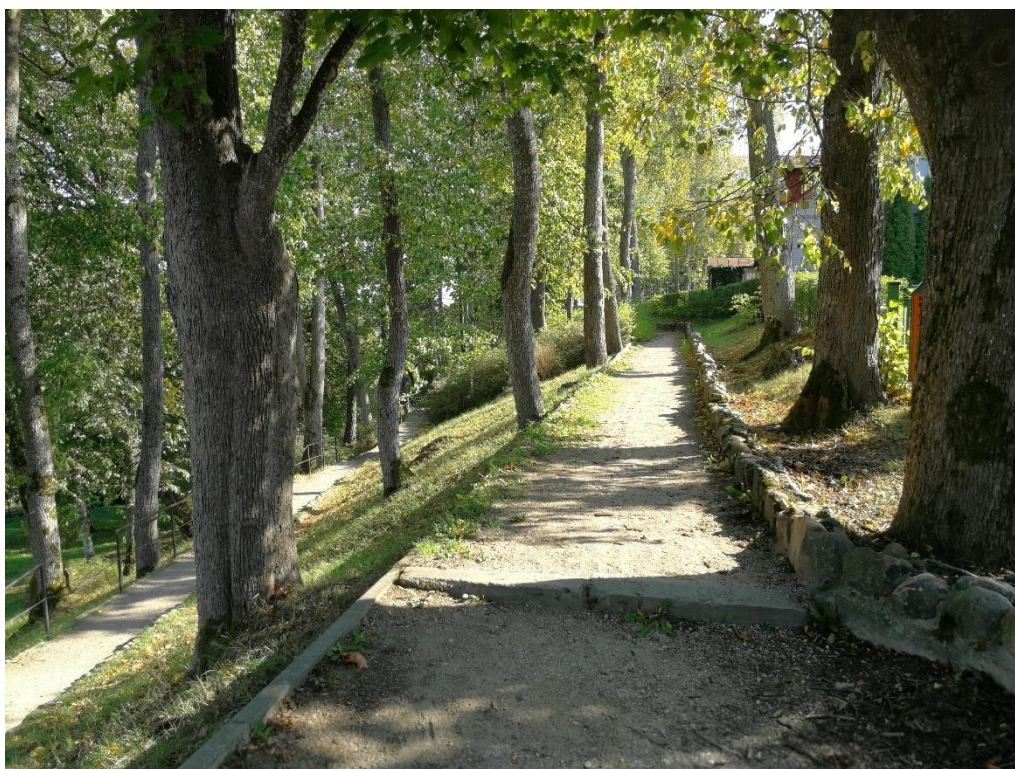
Ēka K.Valdemāra ielā 44 aizņem daļu no kvartāla starp Jauno ielu, Stacijas ielu un K. Valdemāra ielu. Tā celta uz robežas ar nozīmīgu vēsturisko Talsu pilsētvidi. Rezultātā tirdzniecības ēkas monolītais liela mēroga apjoms agresīvi ielauzies K. Valdemāra ielas ainavā, kurai ir savs dominējošs mērogs, ritms, detalizācija. Savukārt vēsturiskajai ēkai apjoms degradēts, uzceļot nesamērīgu lielu mezonīnu.

Skats uz Talsu pilskalnu. 21. gs. ierīkota pastaigu laipa un tiek plānoti tālāki labiekārtojuma pasākumi, bet galvenais ainavu degradējošais elements ir dūmenis.

Vilkmuižas ezers. Kopskats no dienvidu puses. Ezera krastu rekreācijas potenciāls vēl pilnībā nav apgūts. Pretējā ezera rietumu krastā ir parka tipa pastaigu takas, bet apzaļumojumu un labiekārtojumu iespējams pilnveidot un uzlabot.

Promenādes pakalnu nogāzēs un tām paredzēts labiekārtojums ir viena no Talsu īpašajām pilsētas ainavas kvalitātēm. Nepieciešami augstas kvalitātes dizaina labiekārtojuma elementi. Skats uz Ķēniņkalna pastaigu celiņiem.

Skats pāri Talsu ezeram uz pilskalnu. Ainavu degradējoši un papildinoši elementi. Slimnīcas dūmenis kā svešķermenis harmoniskajā ainavā. 1960. gados celtais ūdenstornis Sauleskalnā kā potenciāls skatu tornis.

Talsu vēsturiskās pilsētvides nozīmīgs elements – izteiksmīgs reljefs kopā ar apzaļumojumu un mazstāvu apbūvi veido īpaši harmonisku, pievilcīgu vidi. Kalēju iela. Vēlams saglabāt gan grants, gan bruģa segumu.

Soli pa solim kultūrvides autentiskums (patiesums) atkāpjas, dodot vietu svešiem materiāliem un vienkāršotām formām, kas nav harmonisks papildinājums, bet nereti ir agresīva iejaukšanās, vai emocionāli vienmuļa zemas kvalitātes arhitektūra. Skats no Baznīcas laukuma uz Kārļa Mīlenbaha ielas apbūvi. Pa kreisi – viena no senākajām Talsu ēkām Baznīcas laukumā 1.

Nekristisks jaunu materiālu un faktūru pielietojums, netiek pamanītas un respektētas konkrētas vietas unikālās savdabīgās īpašības kopumā un zaudētas detaļas. Senā akmens mūra sienas nejauša fragmenta eksponēšana vides uztveri nevis bagātina, bet aprūtina.
Kārļa Mīlenbaha iela 6/8.

Nekontrolēta un pakāpeniska vēsturiskās ēkas arhitektonisko kvalitāšu degradācija. Objekts atrodas ārpus aizsardzības zonām. Ēku plānots siltināt no ārpuses, kā rezultātā tiek iznīcināts dekoratīvais reljefs. Apjoma izmaiņas, jumta seguma materiāls, logu un durvju risinājumi ir utilitāri nevis arhitektoniski. Sagaidāmais rezultāts nebūs kvalitatīvs Talsu pilsētvides papildinājums. Jaunā iela 9.

Tipiska ēkas vēsturiskās arhitektūras degradācijas sākuma stadija – tādu jaunu logu iebūvēšana, kas neatbilst pilsētvides un konkrēta objekta raksturam. Katrs kļūdaini izvēlēts elements, materiāli, krāsojums un faktūra summējas un kopumā negatīvi ietekmē pilsētvidi. Brīvības iela 7.

1990. gados daudzi labi domāti centieni atjaunot vēsturiskas ēkas balstījās uz privātu iniciatīvu, bet rezultāts ne vienmēr bija profesionāli atzīstamā kvalitātē. Jumta seguma materiāls un krāsa izvēlēti saskaņā ar blakus esošo kultūras namu. Kļūdainš cokola risinājums. Fabrikas iela 5.

Tipiska Latvijas mazpilsētu vienkārša ēca ar centieniem to uzturēt daudz maz korekti, atbilstoši vēsturiskās pilsētvides nosacījumiem. Lai tamlīdzīgi centieni būtu nevainojami, izvēloties precīzāku dakstiņu tipu, koka logus, simetrisku ārdurvju risinājumu, jumta logus pagalma pusē un arhitektoniski korektas dūmeņu galvas. K. Valdemāra iela 24.

Brīva materiālu un krāsas kombinācija rada disonansi ar Talsu vēsturiskās pilsētvides tradīcijām. Bituma plāksnišu jumta segums, ielas pusē plaknē likti jumta logi, fasādes kompozīcijā nepamatoti kontrastaini ar melnu izcelti sandriki. Kalna iela 2.

Visai tipiska pakāpeniska vēsturiskas ēkas transformācija par utilitāru "jebkurā pilsētā" iederīgu "neitrālu" būvi. Konkrētas pilsētas raksturīgas ēkas iezīmes ir zaudētas apmetot sākotnējās ķieģeļu fasādes, izvēloties nepiemērotu jumta segumu ar logiem ielas pusē un arhitektoniski primitīvu logailu aizpildījumu. Kārļa Mīlenbaha iela 9.

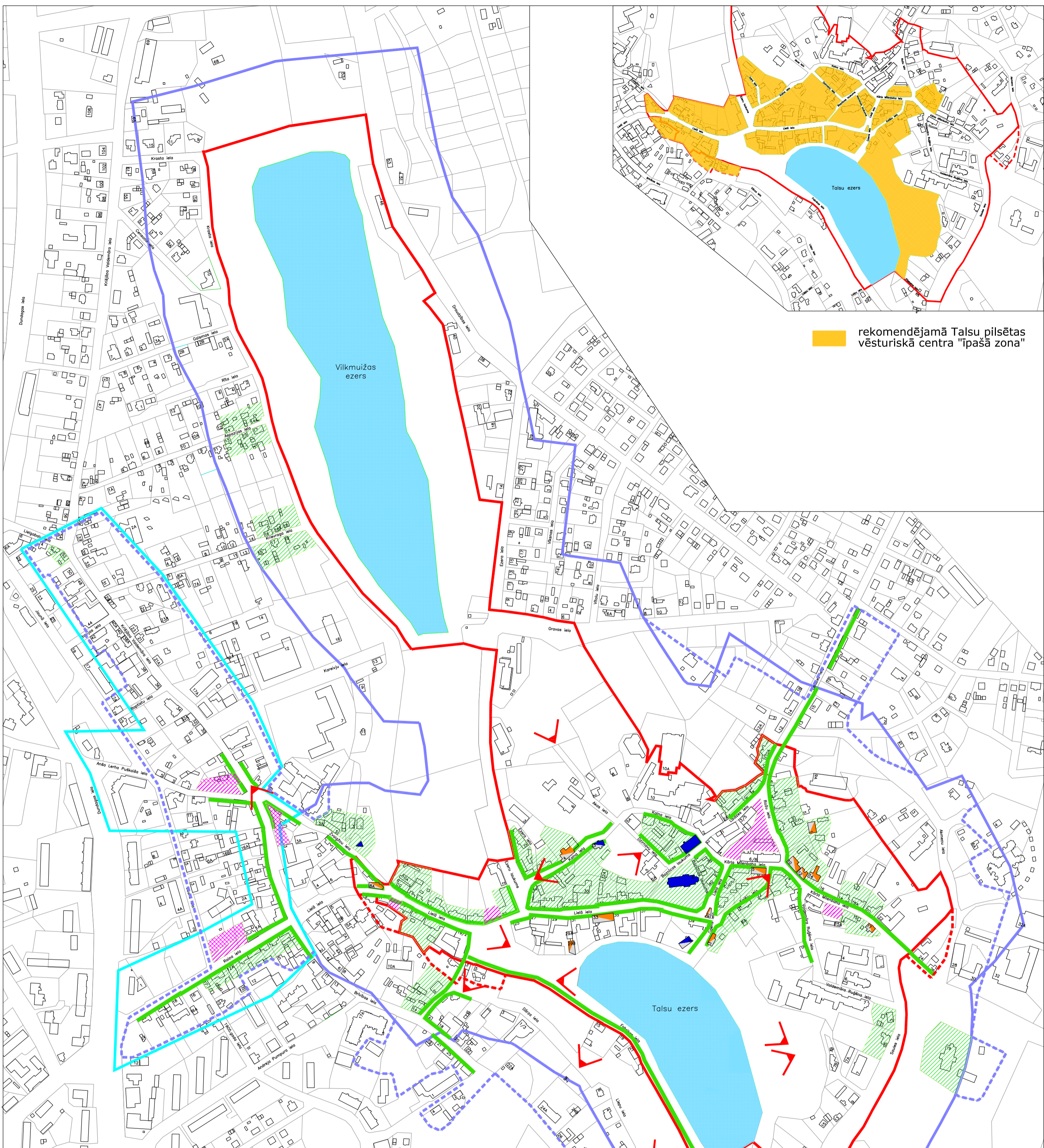
20. gs. 1. pusē īstenots labs piemērs sarkanās ķieģeļu mājas apjoma transformācija, uzceļot otro stāvu. Pagaidām nav veiktas radikālas degradējošas izmaiņas, lai gan 20. gadsimta beigu papildinājumi izceļas ar banalitāti – primitīviem plastikāta logiem. Lerha Puškaiša iela 1.

Labi uzturēta vēsturiskā ēka K. Valdemāra ielā 36. Ievērojot ielas līmeņa pacēlumu, ap ēkas cokolu izveidota atbilstoša drenāža. Tālāk – padomju laika mantojums – ēka Nr. 38 – ignorēta vēsturiskā būvlaide un apjoms veidots arhitektoniski primitīvās masīvās formās.

Ir ne mazums ēku, kuru arhitektūra sabojāta 1990. gados – laikā, kas Latvijā raksturojas ar likuma nihilismu, visatļautību un kontrolējošo institūciju mazspēju. Primitīvi plastikāta logi ir pat mazāk uzkrītoši, nekā apjomīgā utilitārā jumta izbūve. K. Valdemāra iela 11.

 rekomendējamā Talsu pilsētas vēsturiskā centra "īpašā zona"

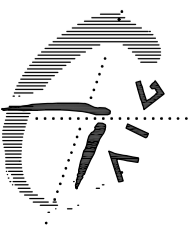
APZĪMĒJUMI

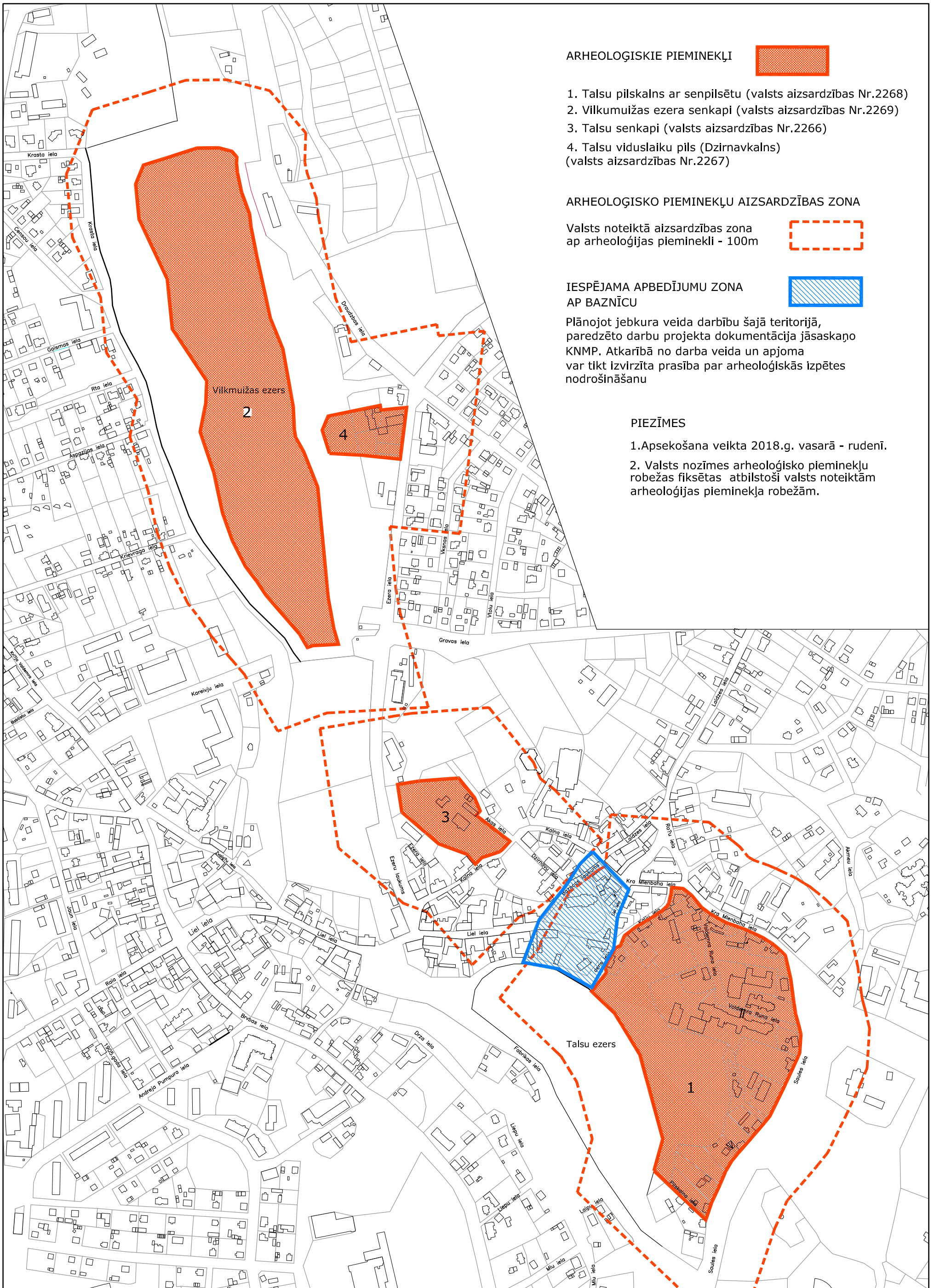
- esošie Valsts nozīmes arhitektūras pieminekļi
- rekomendējamie vietējas nozīmes arhitektūras pieminekļi
- rekomendējamie Valsts nozīmes arhitektūras pieminekļi
- kultūrvēsturiski nozīmīga autentiska pilsētas ielas ainava
- skata punkts ar augstu autentiskuma pakāpi un Talsiem simbolisku nozīmi
- zona ar augstu vēsturiskā zemesgabala autentiskuma pakāpi
- pilsētas apbūves raksturam neatbilstoša nesakārtota teritorija; rekomendējama apbūve gar ielas fronti vai vēsturiskajās vietās
- pilsētas apbūves raksturam neatbilstoša nesakārtota teritorija; rekomendējams labiekārtojums vai apstādījumi.
- Talsu pilsētas vēsturiskā centra esošā robeža
- piedāvātās Talsu pilsētas vēsturiskā centra robežas izmaiņas
- Talsu pilsētas vēsturiskā centra esošā (100m) aizsargjoslas robeža
- piedāvātās Talsu pilsētas vēsturiskā centra aizsargjoslas robežas izmaiņas
- papildus apsekotā teritorija

PIEZĪMES

1. Apsekošana veikta 2018.g. vasarā - rudenī, pavasarī - vasarā.
2. Kartogrammas pamatā Talsu vēsturiskā centra inventarizācijā iegūtie rezultāti.

OBJEKTS TALSU PILSĒTAS VĒSTURISKAIS CENTRS		PASŪTĪTĀJS TALSU NOVADA PAŠVALDĪBA		
IZP. AUTORS	I. DIRVEIKS	SAUDZĒJAMĀS UN POTENCIĀLI REKONSTRUĒJAMĀS APBŪVES ZONAS	STADIJA	AMI
IZP. AUTORS	D. LĒVALDE		LAPA	1
IZSTRĀDĀJA	Z. BIKŠE		MĒROGS	1:4000

ARHEOLOĢISKIE PIEMINEKĻI

- 1. Talsu pilskalns ar senpilsētu (valsts aizsardzības Nr.2268)
- 2. Vilkmuīžas ezera senkapi (valsts aizsardzības Nr.2269)
- 3. Talsu senkapi (valsts aizsardzības Nr.2266)
- 4. Talsu viduslaiku pils (Dzīrnavkalns) (valsts aizsardzības Nr.2267)

ARHEOLOĢISKO PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBAS ZONA

Valsts noteiktā aizsardzības zona ap arheoloģijas pieminekli - 100m

IESPĒJAMA APBEDĪJUMU ZONA AP BAZNĪCU

Plānojot jebkura veida darbību šajā teritorijā, paredzēto darbu projekta dokumentācija jāsaskaņo KNMP. Atkarībā no darba veida un apjoma var tikt izvirzīta prasība par arheoloģiskās izpētes nodrošināšanu

PIEZĪMES

- 1. Apekošana veikta 2018.g. vasarā - rudenī.
- 2. Valsts nozīmes arheoloģisko pieminekļu robežas fiksētas atbilstoši valsts noteiktām arheoloģijas pieminekļa robežām.

OBJEKTS TALSU PILSĒTAS VĒSTURISKAIS CENTRS
PASŪTĪTĀJS TALSU NOVADA PAŠVALDĪBA

IZP.AUTORS	I.DIRVEIKS	
IZP.AUTORS	E.LŪSĒNA	12.2018
IZSTRĀDĀJA	D.LĒVALDE	

**ARHEOLOĢIJAS PIEMINEKĻI
UN TO AIZSARGJOSLAS**

STADIJA	AMI
LAPA	2
MĒROGS	1:5000

